

Analiza teoloških motiva u Uzdasima Mandalijene pokornice Ignjata Đurđevića

Kordić, Terezija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:281670>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

**ANALIZA TEOLOŠKIH MOTIVA U
UZDASIMA MANDALIJENE POKORNICE
IGNJATA ĐURĐEVIĆA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Terezija Kordić

Zagreb, 15. ožujka 2023.

Mentor

Prof. dr. sc. Davor Dukić

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Tematski plan <i>Uzdaha Mandalijene Pokornice</i>	4
2. 1. Tematski plan	4
2. 1. 1. Uzdisanje prvo, <i>U spoznanju</i>	4
2. 1. 2. Uzdisanje drugo, <i>U spovijedanju</i>	5
2. 1. 3. Uzdisanje treće, <i>U pogrđenju</i>	5
2. 1. 4. Uzdisanje četvrto, <i>U napastovanju</i>	5
2. 1. 5. Uzdisanje peto, <i>U razmišljanju</i>	6
2. 1. 6. Uzdisanje šesto, <i>U požaljenju</i>	7
2. 1. 7. Uzdisanje sedmo, <i>U ljubljenju</i>	7
2. 1. 8. Uzdisanje osmo, <i>U uživanju</i>	8
2. 2. Osvrt na tematski plan	8
3. Prilog tematskom planu	10
4. 1. Uzdisanje prvo, <i>U spoznanju</i>	10
4. 2. Uzdisanje drugo, <i>U spovijedanju</i>	11
4. 3. Uzdisanje sedmo, <i>U ljubljenju</i>	12
4. Analiza teoloških motiva u <i>Uzdasima Mandalijene pokornice</i>	14
4. 1. Pokora. Grijeh. Otkupljenje. Napasti	14
4. 2. Stvorenje. Duša. Milost	28
4. 3. Muka i smrt Kristova	37
4. 4. Kreposti. Gledanje i uživanje Boga. Trojstvo	43
5. Zaključak	58
6. Izvori	60
7. Literatura	60
7. Sažetak i ključne riječi	62

1. Uvod

Durđević je za svoju poemu odabrao bogat, slojevit i kompleksan lik Marije Magdalene. Kako bi razradio etape njezina unutarnjeg života, bio je slobodan u poemu uključiti brojne teološke motive, a obogaćujući Magdalenin monolog mnogim anaforama, Durđević je uspio čitatelja učiniti pozornim slušateljem njezinih riječi.

Durđević izdaje *Uzdahe Mandalijene pokornice* 1728. godine. *Uzdasi* su napisani u formi barokne poeme ili plača; prožeti su baroknim ornatusom, poštujući tako vrstovna obilježja *Suza sina razmetnoga* I. Gundulića (1622) i *Mandalijene pokornice* I. Bunića-Vučića (1630). Stoga se i Durđevićovo djelo – iako nastalo znatno kasnije od navedena dva – ubraja u baroknu književnost. Poema je prikaz Magdalenine osobe u osam pjevanja (*uzdisanja*). Zaokružene i zatvorene cjeline nižu se poštujući slijed normiran za baroknu poemu, što ujedno znači da se sadržaj niže prema pravilima duhovnog života. Pisana u osmeračkim sestinama *ababcc*, poema opsegom nadilazi Gundulićevo i Bunićevo djelo.

Barokna poema zahtjeva odabir lika koji se smatra ezemplarnim grešnikom – to treba biti onaj koji je, doživjevši obraćenje i učinivši ispovijed, pokorom i molitvom, razmatrajući Božju milost, postigao svetost. Predaja – tumačenja Evandjelja po uzoru na Grgura Velikog i hagiografski zapisi – smatraju da je takav bio život Marije Magdalene. Tumačenja drže jednom osobom pojedine bezimene žene iz Evandjelja te više žena iz Evandjelja koje nose ime Marija. To su Marija iz Betanije (sestra Marte i Lazara), javna grešnica iz Lukina evandjelja, demonima opsjednuta Marija iz Magdale, žena koja je suzama oprala Kristove noge te ona koja ga je pomazala prije njegove muke. Nju je Krist obratio; ona ga je slijedila u njegovom javnom djelovanju; zajedno ga je s Martom i Lazarom ugostila u svojoj kući. U dva je navrata Krista pomazala; svjedočila je Kristovoj smrti i polaganju u grob; zatekla je prazan grob, a potom prva vidjela uskrslog Krista i pošla da tu vijest navijesti apostolima kao *apostola apostolorum*.¹ Ta je žena, tvrdi se u hagiografiji, pošla navijestiti Evandjelje u galsku luku (današnji Marseille); postala je pokornica u špilji te se predala neprestanom duhovnom razmatranju. Molitvom i pokorom zadobila je mistična iskustva i zanose – u tijelu je bila uznošena na nebo gdje je promatrala Boga. Pred smrt primila je pričest od biskupa Maksima i

¹ Mandalijenina biografija iznesena je na početku djela. Podatci iz evandeoskih tumačenja nalaze se *U spoznanju* (I, 73-114), ali i na pojedinim drugim mjestima u poemu (V, 217-222).

tako se preselila u vječnost.² Đurđevićeva poema započinje kada Magdalena kao pokornica u špilji spoznaje svoj grijeh i započinje pokoru, a tekst završava njezinom vizijom, pričešću i smrću. Njezin je pak grijeh – usmjerenost na vanjštinu i ljubavne intrige – prikazan motivima i leksikom onodobne galantne lirike.³

Među suvremenijim istraživanjima *Uzdaha* mnogo su brojniji radovi koji se odlučuju za formalno-stilistički pristup djelu nego radovi u kojima se djelu pristupa tematološki. Kravar (1975), nakon kritičkog komentara Prohaskine i Lachmannine analize Đurđevićeve metafore, nudi detaljnu vlastitu interpretaciju metaforike *Uzdaha Mandalijene pokornice*. Matanović (1992) analizira narativnu organizaciju *Uzdaha* i daje pregledan opis morfoloških blokova, govornika te govornih razina i situacija. Složen i raznolik ustroj *Uzdaha* usporedila je s druga dva barokna plača, a potom je rezultate svoje analize upotrijebila za geneološko određenje djela zanimajući se ponajviše za sekundarne žanrovske karakteristike Đurđevićeve plača. Pavličić (2003) uspoređuje motiv pakla iz hrvatske barokne književnosti s onim iz Danteove *Komedije*. U Đurđevićim *Uzdasima* zaustavlja se na antitezi raja i pakla te zaključuje da pakao u *Uzdasima* ima zanemariv značaj. Proizvoljna je to kategorija, tek prijetnja, koja nema osnove za postojanje jer je ovisna o čovjekovu uvjerenju.⁴ Lachmann (2007) poredbenom metodom pojašnjava motive prolaznosti iz *Uzdaha*. Osvrće se na motiv preobrazbe duše, prolaznosti prirode i svijeta, a napose se zadržava na motivu prolaznosti ljepote, odnosno na motivu ljepote kao zamaskirane ružnoće, te na sklonost baroknih autora da motiv prolaznosti reduciraju do ništavila.

Tematološki djelu pristupa Šimić (2007) ističući da je upravo bogat teološki sadržaj koji je pridodan glavnim odrednicama žanra ono što razlikuje Đurđevićevu *Mandalijenu* od ostalih baroknih plačeva. Sažeto iznesimo rezultate njegovog rada. Autor apostrofu vjere iz prvog pjevanja tumači kao *locus theologicus* po prvi put spominjući sveprisutan utjecaj sv. Augustina. Drugo je

² Usp. I, 115-120; VII, 451-456; VIII, 109-114; VIII, 457-462. Hagiografija je obogaćena na pojedinim mjestima: Mandalijena je rano izgubila roditelje; sestra joj je Marta, a brat Lazar (II, 97-108) koji *plakaše* Magdalenin razbludan život (II, 583-588). Marta, simbol djelatnog apostolata, naviješta Evandjelje čineći čuda (IV, 79-84).

³ Mandalijena je *gospođa, gospodarica*, plemenitog roda (I, 199-204). Usmjerenost na vanjštinu i ljubavne intrige središnja je tema uzdisanja *U spovijedanju*, a njeno ukrašavanje vanjštine potanko je opisano *U pogrđenju* (III, 229-294). Međutim Mandalijenu je osvojio *vitez* – Krist, pobjednik nad svijetom i smrću (IV, 157-168).

⁴ Pavličić analizira motiv pakla u dijelu poeme u kojem se već dogodilo ujedinjenje subjekta i objekta ljubavi, odnosno duše i Boga (VII, 409-426; VII, 133-144) pa se ondje pojmovi pakla i raja mogu shvatiti relativno. Autor je propustio dati svoj osvrt na ostale motive pakla koji se moraju drugačije protumačiti.

pjevanje mjesto Mandalijenine ispovijedi i kajanja za grijeha, a njene napasti iz četvrtog pjevanja uspoređuje s trima Kristovim kušnjama u pustinji. Peto je pjevanje posvećeno govoru o milosti, a šesto iznošenju razloga Kristova utjelovljenja, kao i Mandalijeninu prisjećanju na događaje iz Pasije. Ljudska narav i ljubav središnja su tema sedmog pjevanja. Božja se pak narav tumači u osmom pjevanju pomoću trinitarne teologije i teologije gledanja Boga te pomoću govora o onome što Bog jest i što nije. Autor tvrdi da su crkveni oci i sabori, sv. Augustin i Biblija teološki oslonac Mandalijeninih riječi pa zaključuje kako je Mandalijenin monolog sličniji teološkom govoru *ex cathedra* nego molitvi raskajane žene. Stoga *Uzdahe* interpretira kao apologetsku religioznu poemu koja je trebala učvrstiti katoličanstvo u Dalmaciji. Ovu tvrdnju objašnjava povijesnim kontekstom, političkim prilikama u mletačkoj Dalmaciji te suradnjom Đurđevića i zadarskog nadbiskupa Zmajevića. Zmajević je želio ojačati katolicizam a potisnuti pravoslavlje, među ostalim, obrazovanjem svećenstva u čemu bi važnu ulogu imalo djelo na materinskom jeziku sastavljeno od malih teoloških rasprava. Šimić tvrdi da su *Uzdasi* mogli ispuniti ovu možebitnu namjeru budući da su naglašene one teološke teme, primjerice tema Trojstva, po kojima se razlikuje katoličanstvo od pravoslavlja.

Poticaj za tematološku analizu teoloških motiva jest i to što su Đurđeviću njegovi suvremenici prigovorili veliko teološko znanje njegova lika. U proslovu stoji: *Bî i još tko reče da Mandalijena neprilično besjedi, pokli duboko bogoslovstvo aliti teolodžija, koja se pod meštrom uči, malo se nahodi u ženah, premda prisvetijeh*. Ova će tematološka analiza osvijetliti, dopuniti i učvrstiti pretpostavke o velikom teološkom semantičkom potencijalu Đurđevčevih *Uzdaha Mandalijene pokornice*.

2. Tematski plan *Uzdaha Mandalijene Pokornice*

2. 1. Tematski plan

Učinimo li na tekstu *Uzdaha* ono što tematološki pristup zahtjeva – ukoliko odredimo granice motiva, navedemo njihovo mjesto u tekstu te imenujemo njihov sadržaj – do izražaja dolazi precizna i jasna struktura djela te obilje vjerskog sadržaj. Pregled sadržaja svakog od osam uzdisanja (onako kako se sadržaj kronološki u djelu pojavljuje) dopušta upoznati formalni ustroj teksta. Kazivačev glas otvara svako pjevanje, ponajčešće navodeći onaj sadržaj koji će biti dominantna tema toga pjevanja – temu koju katkad najavljuje sam naslov uzdisanja. Zatim započinje Mandalijenin dug i bogat monolog koji traje sve do posljednjih sestina uzdisanja, kada kazivačev glas kratkim osvrtom zatvara pjevanje. U Mandalijeninu monologu reda se vjerski sadržaj koji ona iznosi naslovivši adresata i uputivši mu poruku.

Predložimo sljedeći pregled sadržaja *Uzdaha Mandalijene pokornice* navodeći rimskom brojkom broj pjevanja, a arapskom broj stiha prema izdanju *Stari pisci hrvatski*. Citati u daljnjem tekstu donose se prema tom izdanju, ali u standardnoj grafiji.

2. 1. 1. Uzdisanje prvo, *U spoznanju*

- a. invokacija. Kazivač apostrofira vjeru i sažeto ju tumači. Kazivač priziva vjeru u pomoć kako bi opjevao Mandalijenu (I, 1–42).
- b. opis mjesta Mandalijenine pokore (I, 43–72).
- c. Mandalijenin život prije početka pokore (I, 73–120).
- d. Mandalijena u špilji (I, 121–138).
- e. opis Mandalijenine pokore. Mandalijena započinje svoj monolog (I, 139–198).
- f. svjesna svoje grešnosti, Mandalijena posvuda vidi svoj grijeh (I, 199–294).
- g. Mandalijena se obraća grijehu i govori o njemu (I, 295–396).
- h. Isus i milosrđe Božje priveli su Mandalijenu na pravi put (I, 397–426).
- i. Mandalijena se obraća životinjama i prirodi iz želje da ju *udaraju* i tako joj pomognu u pokori (I, 427–468).
- j. Mandalijena stavlja riječi u usta prirode. Uzaludno je zazivati prirodu jer je ona stvorena da odražava Božju veličinu (I, 469–510).

- k. Mandalijenu će kažnjavati njezina krivica (I, 511–522).
- l. kazivač zaključuje pjevanje. Spoznaja je ujedno i lijek i rana (I, 523–528).

2. 1. 2. Uzdisanje drugo, *U spovijedanju*

- a. kazivač o pokori, zadovoljštini i sudu (II, 1–36).
- b. Mandalijena svoj monolog upućuje mladim djevojaka kao opomenu (II, 37–72).
- c. Mandalijena zamjećuje da je sama u špilji, no ipak želi izreći svoje grijehе (II, 73–96).
- d. Mandalijena iznosi svoje grijehе i ljubavne intrige (II, 97–558).
- e. grijeh je uvreda Boga. Mandalijena zaziva Božju milost i osvrće se na svoju pokoru (II, 559–634).
- f. kazivač se osvrće na Mandalijenu koja se predala šutnji (II, 635–636).

2. 1. 3. Uzdisanje treće, *U pogrđenju*

- a. kazivač o duši općenito i o Mandalijeninoj duši (III, 1–36).
- b. opis mjesta (II, 37–48).
- c. Mandalijena plače, obraća se jezeru i kamenu te promatra svoje lice u vodi (II, 49–96).
- d. Mandalijena opominje *mladce* o prolaznostima i ispraznostima (III, 97–174).
- e. Mandalijena sebi upućuje prijekor (III, 175–198).
- f. prikaz Mandalijenina ukrašavanja (III, 199–294).
- g. opis Mandalijenine uboge gole duše (II, 295–342).
- h. Mandalijena Bogu izriče svoju želju za pokorom (II, 343–384).
- i. kazivač opisuje Mandalijenino bičevanje (II, 385–396).

2. 1. 4. Uzdisanje četvrto, *U napastovanju*

- a. kazivač o Davidu i Abšalonu – metaforički uvod u govor o napastima (IV, 1–12).
- b. kazivač o napastima (IV, 13–30).
- c. opis noći. Mandalijenu opsjedaju napasti, ponajprije one nutarnje (IV, 31–66).

- d. prva napast (*svijet*) govori Mandalijeni: ostavi pokoru, vrati se u domovinu i opet budi čašćena (IV, 67–132).
- e. Mandalijena odgovara *svijetu*: ne želi slavu, nego dijeliti s Kristom istu sudbinu (IV, 133–168).
- f. *svijet* nudi svoja dobra (IV, 169–228); svjetovna dobra prolazna su dobra (IV, 229–246).
- g. Bog je vječno dobro – raj (IV, 247–264).
- h. Mandalijena odgovara *svijetu* – odlučuje se za vječna dobra i pokoru (IV, 265–300).
- i. druga napast govori Mandalijeni: uživaj u Božjim darovima na zemlji jer je dovoljno željeti raj da bi se raj zadobio (IV, 301–324).
- j. Mandalijena se tuži i upućuje molitvu Isusu (IV, 325–372), a On joj odgovara (IV, 373–384).
- k. treća napast govori Mandalijeni: nije li oholo misliti da si pobijedila napasti? (IV, 385–402).
- l. Mandalijena tjera misli od sebe (IV, 403–468).
- m. kazivač navodi da je Mandalijena pronašla duhovni mir i utonula u san. Svitanje. (IV, 469–480).

2. 1. 5. Uzdisanje peto, *U razmišljanju*

- a. kazivač o prirodi kao Božjem odrazu (V, 1–12).
- b. opisan dolazak proljeća (V, 13–42).
- c. Mandalijena komentira prirodu, svoje nekadašnje *vrime* (V, 43–72).
- d. Mandalijena sada *plače* u svako doba (V, 73–102).
- e. priroda služi i ljubi Boga (V, 103–144).
- f. Mandalijena nakon smetenosti traži neka proljeće hvali Boga i neka u njemu uživa onaj koji Boga hvali, a ne vrijeđa (V, 145–180).
- g. proljeće je doba Kristove muke (V, 181–204).
- h. proljeće je slika Uskrsa (V, 205–216).
- i. proljeće je slika milosti (V, 217–252).

- j. govor o odnosu duše i milosti (V, 253–270).
- k. detaljan govor o milosti (V, 271–444).
- l. kazivač navodi da Mandalijena započinje razmatrati Kristovu muku (V, 445–450).

2. 1. 6. Uzdisanje šesto, *U požaljenju*

- a. kazivač o paradoksu *felix culpa* (VI, 1–24).
- b. Mandalijena se prisjeća događaja iz noći Velikog četvrtka (VI, 25–102).
- c. zora Velikog petka. Okupljen narod na ulicama; Petar priznaje da je zanijekao Krista (VI, 103–150).
- d. Petrov izvještaj o mučenju Krista od strane Velikog vijeća (VI, 151–180).
- e. Ivan donosi vijest da je Krist osuđen na smrt (VI, 181–228).
- f. Bl. Dj. Marija: izabrani narod nije prepoznao obećanog Mesiju (VI, 229–246).
- g. vijest o Judinoj smrti (VI, 247–294).
- h. Mandalijena s Bl. Dj. Marijom i Ivanom slijedi Krista na križnom putu (VI, 295–342).
- i. Mandalijenine riječi i čini za vrijeme križnog puta (VI, 343–396).
- j. Bl. Dj. Marija susreće svojeg Sina (VI, 397–444).
- k. raspeće na Kalvariji (VI, 445–528).
- l. Mandalijenin plač pod križem Kristovim (VI, 529–576).
- m. zaziv milosrđa (VI, 577–606).
- n. kazivač se osvrće na Mandalijenu koja u špilji čvrsto stišće raspelo u rukama (VI, 607–612).

2. 1. 7. Uzdisanje sedmo, *U ljubljenju*

- a. kazivač govori o ljubavi i navodi njezine riječi (VII, 1–36).
- b. kazivač opisuje Mandalijenu koja gleda u raspelo (VII, 37–54).
- c. Mandalijena se obraća Kristu. Videći Krista u mucu, sama želi trpjeti (VII, 55–78).
- d. Mandalijeni je slatko cviliti te pronalazi mir; tko ljubi Boga pronalazi raj (VII, 79–120).

- e. o ljubavi i raju; o paklu kamo idu oni koji ne ljube (VII, 121–150).
- f. o naporu da se steknu prolazna dobra (VII, 151–180).
- g. o mjestu gdje se pronalazi vječno Dobro – Bog (VII, 181–210).
- h. o odnosu ljubavi i volje (VII, 211–240).
- i. čovjek ljubi što misli da je dobro. Bog je najveće Dobro (VII, 241–276).
- j. sjedinjenje Božje i čovjekove volje (VII, 277–312).
- k. Mandalijena o svojoj prošlosti – zašto tada nije u stvorenome vidjela Boga? (VII, 313–372).
- l. čvrsta odluka o ustrajnosti u pokori (VII, 373–408).
- m. čvrsta odluka da se ljubi Boga (VII, 409–426).
- n. govor o smrti (VII, 427–450).
- o. kazivač se osvrće na Mandalijenu čija vizija započinje (VII, 451–456).

2. 1. 8. Uzdisanje osmo, *U uživanju*

- a. kazivač se obraća Bogu. Tri bogoslovne kreposti (VII, 1–18).
- b. kazivač govori o Mandalijeni i opisuje viđenje (VIII, 19–36).
- c. kazivač želi pameću uzletjeti u raj kako bi mogao opisati viđenje. Obraća se Mandalijeni za pomoć (VIII, 37–48).
- d. kazivač govori o raju (VIII, 49–108).
- e. kazivač opisuje Mandalijenino stanje: pošto je bila uzdignuta na nebo, doživjevši viziju i sjedinjenje s Bogom, Mandalijena je vraćena na zemlju (VIII, 109–168).
- f. početak Mandalijenina monologa. Smetenost nakon viđenja. Mandalijena se obraća samoj sebi, a potom Bogu (VIII, 169–222).
- g. dijalog između svijesti, srca i Mandalijene – tko je Bog? (VIII, 223–360).
- h. govor o Trojstvu (VIII, 361–426).
- i. završetak Magdalenina monologa (VIII, 427–450).
- j. kazivač o Magdaleninoj smrti. Kazivač moli Mandalijenin zagovor (VIII, 451–480).

2. 2. Osvrt na tematski plan

Pregled sadržaja potvrđuje poštivanje žanrovskog ustroja barokne poeme – na razini cijelog djela,

teme grijeha i nutarnje pustoši (I–IV. pjevanje) postupno ustupaju mjesto govoru o milosti i ljubavi (V–VII. pjevanje), a zbližavanje Boga i Mandalijene dolazi do vrhunca u njihovu sjedinjenju (VIII. pjevanje). Prepoznaju se dominantni tematski grozdovi u svakom uzdisanju. Teološke su to teme grijeha (prvo uzdisanje) i ispovijedi ljubavnih spletki (drugo uzdisanje). Potom teme pokore (drugo uzdisanje), duše (treće uzdisanje) i napasti (četvrto uzdisanje). Zatim teme milosti (peto uzdisanje) i muke Kristove (šesto uzdisanje) te napokon teme ljubavi, raja i Trojstva (sedmi i osmo uzdisanje). Ipak, svaka od navedenih tema u stanovitoj je mjeri prisutna i u ostatku poeme pa će tek tematološka analiza pokazati njihov točan raspored u djelu te dati uvid na koji se način tema u tekstu razvija.

Pregled sadržaja ujedno je preduvjet za tematološku analizu *Uzdaha* – preduvjet da se izdvoje one veće i bitnije teološke teme koje će u nastavku biti zasebno opisane. Izdvojene teološke teme udovoljavaju bitnom kriteriju – moguće je prepoznati na koji izvor njihov sadržaj upućuje. Teološki je sadržaj *Uzdaha* vrlo točno i precizno iznesen, u toj mjeri da Đurđevićeve obrade teoloških tema jasno odgovaraju nauku katoličke teologije.

Ova tematološka analiza povezat će tematski plan *Uzdaha* s njegovim teološkim tumačenjem.

3. Prilog tematskom planu

Đurđevićev je pristup vjerskom sadržaju pospješen izborom forme i stilskih figura. Pregled sadržaja naznačuje, a dodatna pažnja pri čitanju poeme potvrđuje, brojnost iskaza s navedenim adresatom koji stvaraju dojam dijaloga. Apostrofe, usklici, retorička pitanja i drugi stilski postupci ne čine jedino Mandalijenin monolog dinamičnim, nego potiču stvarnog čitatelja da se poistovjeti s onim implicitnim. Dogodi li se to, ostvaren je cilj barokne poeme – vjerska pouka i utjecaj na stvarnu osobu (Clément 1996: 43–45).

Treba primijetiti da su samo dva glasa u tekstu – Mandalijenin i kazivačev – između kojih komunikacije nema premda kazivač počesto opisuje ono što Mandalijena trenutno čini ili osjeća (II, 19–36; III, 85–90; VII, 43–48) te ju naziva svojom pokornicom (IV, 25–30; VII, 37–42). Ono što ujedinjuje ova dva glasa jest usklađen govor o teološkim temama. Nijedan od glasova, posebice Mandalijenin, na svoje riječi ne dobiva odgovor od nekoga trećeg – odgovore dobiva tek od same sebe, navodeći riječi drugih iz svojih usta. Mandalijena primjerice želi naglas navesti svoje grijeha (II, 79–90) iako netom ranije izjavljuje da je sama u špilji (II, 71–78), a dijalozi iz *Spovijedanja* tek su Mandalijenina prisjećanja na događaje i dijaloge iz grešne mladosti, jednako kao što su dijalozi iz *Požaljenja* prisjećanja na Kristovu muku.

Navedene tvrdnje potkrepljujemo primjerima iz uzdisanja *U spoznanju*, *U spovijedanju* i *U ljubljenju*. Napomenimo da analiza Julijane Matanović (1992) po uzoru na Genettea precizno obrađuje vrlo sličnu problematiku. Međutim ovaj prilogu tematskom planu donosimo kako bismo učvrstili pretpostavke o baroku kao razdoblju u kojem forma mora obgrliti predmet zbog svoje pragmatične svrhe – čitatelj je pozvan nadići tekst koji je samo vodič do onoga nadnaravnog (Clément 1996: 52, 90). Držimo da neprestano nastojanje da pomoću jezične forme Mandalijenin monolog postane nalik dijalogu pripomaže čitatelju da lakše usvoji teološki sadržaj.

4. 1. Uzdisanje prvo, *U spoznanju*.

I. kazivač je adresant u prve trideset i dvije kitice. Stilski postupci:

- a. apostrofa vjere – I, 1–24.
- b. glagoli u 1. l. jd. (adresat kazivač) i glagoli u 2. l. jd. (adresat Bog) – I, 25–42.
- c. glagol u 2. l. jd. (adresat čitatelj) – I, 55.

II. Mandalijena je adresant u idućih pedeset i pet kitica. Stilski postupci:

- a. retoričko pitanje (adresat Mandalijena) – I, 195–198.
- b. o svojem životu i sadašnjosti (neimenovan adresat).
- c. Mandalijena navodi riječi *sunca i mjeseca* (adresat Mandalijena) – I, 255–258.
- d. usklici, apostrofe grijeha, retorička pitanja (adresat grijeh) – I, 295–396.
- e. apostrofa Boga – I, 321.
- f. apostrofa duše, retorička pitanja, usklici (adresat duša) – I, 391–396.
- g. retorička pitanja i usklici (adresat Mandalijena) – I, 397–408.
- h. apostrofa životinja i prirode, retorička pitanja i imperativi (adresat stvoreno) – I, 427–462.
- i. usklici i glagoli u 2. l. jd. (adresat Mandalijena) – I, 463–468.
- j. Mandalijena navodi riječi *prirode* (adresat Mandalijena) – I, 471–510.
- k. Mandalijena navodi riječi *svijeta* (adresat Mandalijena) – I, 513–522.

III. kazivač je adresant u posljednjoj kitici.

4. 2. Uzdisanje drugo, *U spovijedanju*.

I. kazivač je adresant u prvih šest kitica. Stilski postupci:

- a. glagol u 1. l. jd. – II, 7.
- b. prezentativ (*eto [Mandalijena] ... pokoru svou počima*) – II, 23–24.
- c. imperativ (*nek je slijedi u pokori*) (adresat čitatelj) – II, 33–34.

II. Mandalijena je adresant u idućih devedeset i devet kitica. Stilski postupci:

- a. apostrofa djevojaka te imperativi 2. mn. (adresat grešnik) – II, 37–70.
- b. retorička pitanja (adresat Mandalijena) – II, 71–72.
- c. imperativi u 2. l. mn. (adresat špilja i divljina) – II, 85–90; II, 97.
- d. o svojem životu i grijehu (neimenovan adresat).
- e. Mandalijena navodi svoje riječi iz prošlosti – II, 121–126; II, 175–178; II, 181–184.
- f. Mandalijena navodi svoje riječi, riječi *druge* i ostalih likova iz prošlosti (adresat Mandalijena) – II, 209–210; II, 254–258; II, 281–300; II, 334; II, 353; II, 354; II, 357–360; II, 458; II, 460; II, 462; II, 511–516.

- g. usklik i retoričko pitanje (adresat Mandalijena) – II, 211–216.
- h. apostrofa *srama* – II, 391–420.
- i. usklici (adresat Mandalijena) – II, 481; II, 559.
- j. apostrofa Isusa – II, 565–576.
- k. apostrofa Boga i usklici – II, 595–612, II, 631–634.

III. kazivač je adresant u posljednjoj kitici.

4. 3. Uzdisanje sedmo, *U ljubljenu*.

I. kazivač je adresant u prvih osam i pol kitica. Stilski postupci:

- a. kazivač navodi riječi ljubavi (adresat Bog) – VII, 7; VII, 9.
- b. kazivač navodi riječi ljubavi (adresat ljudi) – VII, 19–30.
- c. uzdah (adresat milost) – VII, 47.

II. Mandalijena je adresant u idućih šezdeset šest i pol kitica. Stilski postupci:

- a. usklik, imperativ u 3. l. jd. i mn. (adresat Krist) – VII, 53–66.
- b. retorička pitanja i usklici (adresat Mandalijena) – VII, 79; VII, 91–96.
- c. apostrofa Boga – VII, 103–120.
- d. apostrofa i imperativ (adresat duša) – VII, 121–132.
- e. retoričko pitanje i usklik (adresat srdžba Božja) – VII, 133–138.
- f. Mandalijena navodi riječi grešnika – VII, 152.
- g. glagoli u 2. l. jd. (adresat grešnik) – VII, 157–180.
- h. zamjenice u 1. l. mn. i glagoli u 1. l. mn. – VII, 190–210. VII, 217; VII, 231; VII, 259–270.
- i. Mandalijena navodi sugovornikove riječi. Imperativi u 2. l. jd. (adresat čitatelj) – VII, 211–216.
- j. retoričko pitanje (adresat Bog) – VII, 271–276.
- k. apostrofa duše – VII, 277–282.
- l. usklik i apostrofa Boga – VII, 283–288.
- m. retorička pitanja (adresat Bog) – VII, 301–318.

- n. retorička pitanja (adresat Mandalijena) – VII, 319–324.
- o. Mandalijena navodi svoje misli i riječi – VII, 347–348; VII, 351–354.
- p. retorička pitanja (adresat Mandalijena) – VII, 355–360.
- q. zamjenice u 1. i 2. l. jd. i retorička pitanja – VII, 295–330; VII, 361–396.
- r. imperativ u 2. l. jd. i usklici (adresat Bog) –VII, 409–450.

III. adresant kazivač u posljednjoj kitici.

4. Analiza teoloških motiva u *Uzdasima Mandalijene pokornice*

4. 1. Pokora. Grijeh. Otkupljenje. Napasti

Đurđević već u naslovu poeme Mandalijenu naziva *pokornicom* i tako pridaje veliku važnost ovoj teološkoj temi. Pokora je Božji poticaj te odgovor na taj poticaj osobe koja je postala svjesna svoje grešnosti. Pokori prethodi obraćenje – bogatstvo osjećaja, opredjeljenja, odluka i konkretnih čina (*Enciklopedijski teološki rječnik* (dalje ETRj): s.v. *pokora*). Motiv Mandalijenina obraćenja – susret s Isusom Kristom – pojavljuje se u prvom uzdisanju (I, 79–84; I, 397–420).

Mandalijena je svjesna svoje grešnosti – kako donosi zaključni dio prvog uzdisanja (v. I, 511–528) – te započinje svoju pokoru. Međutim pokora se ne sastoji od kratkotrajnih odluka ili lakih vježbi u krepostima, na što upozorava kazivačev glas:

*Privara je u grešniku
kî na pravi put se obrati,
da krivinu svo'u veliku
s malo suza scijeni oprati
i ustati moć ikade
lasno, kako lasno pade. (II, 1–6)*

Naprotiv, „pravo obraćenje dovršuje se zadovoljštinom za grijeh, poboljšanjem života i naknadom nanesene štete“ (ETRj: *isto*). Mandalijenini pokornički čini stoga su molitva, post i asketski život – odricanje od svijeta, samoća i trapljenje:

*Porušena sad u stvoru
poniženoj u odjeći
uze boles i pokoru
za razgovor svoj najveći,
za utjehu tugam pače
svakčas tuge patit jače.*

*Uze izgled ona iznova
za napravu od pramena*

*naježenijeh u dubova
i u grma raspletena,
a u rijeka nauk uze
bez pristanka ronit suze.*

*Vidje vihre bit planinu, -
udri bičim nago tijelo;
izgleda se blijedu u tminu
i bljedilom prikri čelo;
plah zvijeri vidje u gori,
i za boga zvijer se stvori.*

*Gorko zelje i neznano
nje lijepo usti prudi i truže;
pitje s plačom izmiješano
većma žeđu razdražuje,
a pogled joj straši odsvuda
zamršena divjač huda. (I, 139–162)*

Motivi Mandalijenine vanjske pokore sastoje se od opisa špilje (I, 43–72; III, 37–48) te od opisa Mandalijenina uplakana izgleda (*ter suzama tekućijeme / smaknu s lica sve naprave*. III, 21–22; *Na skut ruku svo'u nasloni / a na ruku plačno lice*. III, 85–86) te od opisa gladi, straha i tmine koje osjeća (I, 127–132; III, 365–366). Napokon, ističe se tjelesna pokora (III, 361–384) čiji je vrhunac bičevanje:

*Tako izreče, ter u ruke
stište naglo bič krvavi
i hrabrene puna odluke
put mrzeću bit se stavi
toli silno, da ne udara
tako u hridi munja odzgara.*

Tuče i dere što dohita,

*dažde rane zdesna, slijeva,
zvižde uvit gvozdovita
i potopom krv proljiva,
dokle god joj pade od muke
snaga iz tijela, bič iz ruke. (III, 385–396)*

Međutim prava je pokora ona koja se odvija u nutrini iz želje da se upozna Boga. „Metanoja se sastoji u dubokome, potpunome, konačnome obraćenju, u preobrazbi čovjekova života, u apsolutnome udaljavanju od grijeha i zla kako bi se u vjeri okrenuo k Bogu i Kristu“ (ETRj: *isto*). Ovo pravilo duhovnog života određuje nizanje sadržaja u poemi, a naznačuju ih naslovi uzdisanja. Prva uzdisanja – *U spoznanju, U spovijedanju, U pogrđenju* – odnose se na obraćenje i vršenje pokore. Oni su preduvjet Mandalijena molitvena i mistična života prikazanog u posljednjim uzdasima – *U ljubljenju i U uživanju*.

Pokora je za Mandalijenu u početku teška vježba, no pokora postaje ugodnija kako se Mandalijena približava svetosti. Mandalijena pokoru tako više ne vrši jedino zbog zadovoljštine za grijeh, nego radi Krista iz želje da ga nasljeđuje:

*Mâ je želja, mâ je odluka
neplaćeno za nj jadati;
bud' mâ njemu draga muka,
nek moj život za sveđ pati;
ne ištem plate: mâ plata je
on da uživa na mê vaje (V, 409–414)*

Plod su njezine pokore mir, radost i ljubav (VII, 79–120) koje Mandalijena ovako opisuje:

*Nu što je ovo? Kad smućene
suze lijevam ja skrušena,
boles moju tjera iz mene
njeka u suzah slas skrovena,
i što suzim već naprijeda,
mnim da lijevam suze od meda.*

*Ah kô u meni promjenjiva
ista žalos narav svoju;
radujem se žalostiva
i mučim se u pokoju;
ćutim, ćutim ah zadosti
raj u paklu mê gorkosti. (VII, 79–90)*

Čvrsta odluka o ustrajnosti u pokori ponavlja se na više mjesta u djelu. Napast, čiji je cilj bio Mandalijenu otjerati od pravoga puta (IV, 43–48), savjetuje Mandalijeni da smanji pokoru kako ne bi naštetila svojem zdravlju (IV, 67–78). Mandalijena odbija napast te odlučuje nastaviti strogu pokoru:

*Plaç moj i trud dospjet neće:
trudih, plakah – plačem, trudim;
i koliko plačem veće, vele
veće plakat žudim;
nu ne za te, neg er momu
moj plač drag je pridragomu.*

*Taj pokorni plač ikada
ako umrlu platu isko je,
novijem suzam ja ću sada
plakat prednje suze moje
i činit ću težu i goru
cijeć pokore mê pokoru. (IV, 289–300)*

Motiv ustrajanja u pokori pojavljuje se i pred sam kraj djela:

*Zato unaprijed mo'im željama
tebe sama za izgled dat ću,
a sveđ težijem pokorama
mene u meni pedepsat ću,*

*dokle platim, diko od nebi,
sve što skrivih meni i tebi. (VII, 385–390)*

Pokora je ujedno i naziv za sakrament ispovijedi. Sakrament pokore čin je unutarnjeg kajanja, ispovijedanja grijeha, nakane popravljanja i zadovoljštine u ispravljanju počinjenih grešaka, te čin sakramentalne milost (ETRj: *isto*). Za dobru ispovijed potrebno je pet stvari: 1. ispitivanje savjesti, 2. bol zbog toga što smo uvrijedili Boga, 3. čvrsta odluka da nećemo više grijешiti, 4. priznanje vlastitih grijeha, 5. zadovoljština ili pokora (VK: p. 694).⁵ U prvom je uzdisanju iznesena Mandalijenina bol i kajanje zbog učinjenih grijeha te njezina odluka da više neće grijешiti. U drugom je uzdisanju dakle red navesti svoje grijeha (II, 37–558).

No što je to grijeh? Filozofsko-teološki govor o naravi grijeha, njegovom počelu i njegovom učinku tumači se na sredini prvog pjevanja (I, 295–396). Shvaćanje grijeha temelji se na nauku sv. Augustina koji tvrdi slijedeće: 1) Bog je sve stvari stvorio dobrima; 2) zlo nije dobro; 3) stoga, Bog nije stvorio zlo. Potom: 1) Bog je stvorio svaku stvar; 2) Bog nije stvorio zlo; 3) stoga, zlo nije stvar (Koukl 2012). Zlo je, dakle, *ništa* – nedostatak dobra; ne-biće u sebi, ne-prisutnost; ono suprotno od esencije i egzistencije. *Ništa* u Mandalijeninu govoru označuje grijeh i grešnika koji je zbog grijeha izgubio svoj kontakt s bitkom, izgubio svoje biće te iskusio ostale učinke grijeha. Grijeh nanosi duši smrt jer duša gubi posvećujuću milost, koja je život duše, kao što je duša život tijela. Zbog grijeha čovjek ostaje bez Božjeg prijateljstva i gubi raj, lišen je stečenih zasluga te je postao nesposoban steći nove. Zbog grijeha čovjek postaje robom sotone, pa duša zasluđuje pakao, pa i kazne na ovom svijetu (VK: p. 952–953). Ovaj nauk Mandalijena iznosi u svojem monologu:

*U ništa sam obraćena
s tebe, er ti si ništa u tebi
ništa, er milos božanstvena,
duša život, cijena od nebi,
sve i samo dobro od svijeta
po tebi je meni oteta.*

⁵ U radu se služimo prvim dijelom (*Veliki katekizam*) knjige *Veliki katekizam proglašen od sv. Pija X.* Katekizam se sastoji od triju cjelina zasebno numeriranih. Ovdje je kratica *VK* oznaka za prvu cjelinu iz knjige, a brojka upućuje na točku iz te cjeline.

*Boga ote mi, kî 'e sve meni,
a ja ostah ništa od ništa,
ništa u dobru, ništa u cijeni,
ništa u djelijeh svijeh godišta,
ništa u svijesti, ništa u znanju,
u vječnomu ništa ufanju.*

*Er samo ono rijet se može
da ima u sebi bitje svoje,
što 'e bez grijeha, pokli, o bože,
dobru tebi prikladno je;
grijeh i grešnik tijem ništa su,
er bez dobra svakoga su.*

*Nu premda si, griješe, ništa,
vele činiš, ah jaoh vele!
s vjekuvječnijeh ti sjedišta
rajskijeh dvorân čete bijele
nesmotrno na vrat rinu
tamnijeh oganj u pučinu. (I, 307–330)*

Riječ *ništa* – označujući grijeh – kao motiv pojavit će se u završnom uzdisanju. To je pjevanje posvećeno govoru o Bogu i onome što On jest. Bog je Dobro i bitak sam, u čemu grijeh nema udjela:

*Što 'e bog pitaj sve što gledaš:
'On sve 'e svemu!' zavapit će.
Pita' i tvoj grijeh prid kijem prědāš;
'Sve je on što ja nijesam' rit će.
Pitaj rajske svijesti i rijeti
inokupno one će ti (VIII, 277–282)*

*Nije on [Bog] vani i sve optječe,
nije zatvoren i sve puni,
svud nekrenut leti i teče,
sve uzdrži, resi i kruni;
svud je i samo ondi nije
grijev i zloba stanom gdi je. (VIII, 301–306)*

Početak zla istočni je grijeh. Adam je sagriješio ohološću i neposluhom – izgubio je Božju milost i pravo na nebo koje je imao. Adam i Eva prognani su iz zemaljskog raja; doživjeli su brojne nevolje duše i tijela; napokon, bili su osuđeni umrijeti. Istočni grijeh prelazi na sve ljude jer je grijeh učinio Adam – poglavar i otac ljudskog roda. Zbog toga su svi Adamovi potomci primili iskrivljenu ljudsku narav bez Božje milosti i drugih darova (VK: p. 58–59, 62–63). *Knjiga Postanka* izvještava o istočnom grijehu i grijesima s početka čovječanstva. Biblijski motivi nižu se u dvije uzastopne sestine:

*S tebe voćkom ćaćko prvi
vas rastrova rod došasti.
s tebe ogreznu bratskom krvi
zemlja, i dračam sva porasti;
s tebe umrli kuša'u svuda
teško očinstvo vaja i truda.*

*S tebe u vodah svijet popliva
i u daždu jur sionu
sva se uduši zemlja kriva,
i s grešnikom grijeh potonu;
s tebe potop zgar ognjeni
cijele gradove iskorijeni. (I, 331–342)*

Biblijski motivi mogu se precizno imenovati. Najprije je naveden prvi čovjekov grijeh. Adam i Eva jeli su plod sa stabla spoznaje dobra i zla (Post 3, 1–24). Potom se navodi da je Kajin iz zavisti ubio svojeg brata Abela (Post 4, 1–16). Zatim je opisana kazna za prvi grijeh – čovjek će morati

zarađivati kruh u znoju svoga lica uz neizbrojne muke (Post 3, 14–19). Slijedi osvrt na opći potop zbog čovjekove pokvarenost te spomen Noine arke (Post 7, 11–24). Napokon, navodi se kako je sumporni ogranj uništio Sodomu i Gomoru (Post 19, 23–26).

Tematizacija grijeha u prvom se pjevanju zaključuje snažnim govorom o grijehu kadrim čovjeka odvesti u pakao – u vječnu muku i smrt:

*O pučino za proždrijeti
što bi, što jes, što bit može;
smrti, kâ mrijet, a ne umrijeti
činiš, da se muke uzumnože;
zubljo, kâ si pako stakla,
pakle od svijeta, pakle od pakla!*

*Er ti paklom pako stvaráš,
ti s' plam, ti crv, ti neufanje
da ga ti sâm ne razgaraš
bio bi pako uživanje;
ti sâm kroz tvû sjenu opaku
zastupaš mu božju zraku.*

*I silnika tolikoga
u te, o dušo, primila si!
ti li uvrijedi boga tvoga?
ah jaoh vajmeh, i mogla si?
ah moj griješe, ah zli svijete,
ah kô trnem misleći te! (I, 379–396)*

Mandalijenin grijeh nije u prvom redu „nešto učinjeno, rečeno ili željeno protiv vječnoga zakona“, protiv, rekli bismo, zakona ćudoređa ili čistoće. Mandalijena je teško sagriješila jer se u njoj zbililo „odvrćanje od Boga i usmjerenost na stvorenja“. (Obje definicije dva su načina na koji sv. Augustin tumači grijeh. Usp. ETRj: s.v. *grijeh*). Slično, sv. Toma objašnjava da je grijeh laki ili teški nedostatak dobra. Razlika između lakog i teškog grijeha ovisi o narušavanju životnoga

usmjerenja prema Bogu kao svrsi (ETRj: *isto*). Mandalijena priznaje da se odvratila od Boga:

*Tašta u meni slas otrova
sve što 'e tvoje, kralju od nebi,
što mi obilnos tvâ darova,
sve obratih suproč tebi,
i neharna nada svima
uvrijedih te tvo'im darima (II, 571–576)*

Mandalijena je teško sagriješila jer je bila usmjerenjena na sebe – stvorenje – i na uređivanje svoje vanjštine u toj mjeri da je sagriješila prvim grijehom – ohološću:

*Smetah noćne mê pokoje
i privračah vas mrak tmasti,
misleć kô bih lice moje
uredila dan došasti;
još i speći sn'jah gizdave
dvorbe, gledanja i naprave,

hteć spleteni da mo'i prami
prame od zvijezdâ pridobiju,
da se zora sobom srami
videć mene rumeniju,
draže zrake da zaskoči
sunce u suncu mojijeh oči. (III, 205–216)*

U djelu je detaljno prikazano Mandalijenino ukrašavanje. Njeno lice, put, kosa, ruke, odjeća, nakit i biserje; njeno promatranje same sebe u zrcalu; njen bijes i gnjev ukoliko bi ukrašavanje pošlo po krivu (III, 229–294). Mandalijena je međutim progovorila i o drugačijem *uresu*. Teološki nauk o čistoći kao najvećem ženskom uresu iznosi tijekom nabranjanja svojih grijeha (II, 391–420). Čistoću naziva *sramom* (*Lijepi srame, po kojem / ženska ljepos ljepos stječe*. II, 391–392) objašnjavajući odnos čistoće i ženske duše:

*Ti si slika od nebesi,
zvijezde tamni svjetlos tvoja;
ti gizdavi stražnik jesi
djevičkoga perivoja,
ures tijela neprošasti,
čas od duše, duša od časti. (II, 397–402)*

Napasti će htjeti da Mandalijena ponovo sagriješi na isti način, savjetujući joj da drugima pokaže svoje lijepe kreposti (IV, 85–90) kako bi opet bila obožavana (IV, 91–96), odnosno da bi se njoj klanjalo kao božici (IV, 109–126). No Mandalijena odbacuje blago, ljepost, znanje, *carsku odjeću*, dragost, plemstvo, prijateljstvo, zdravlje i snagu kao prolazna dobra (IV, 193–228). U sedmom uzdisanju, u kontekstu govora o ljubavi, prikazuje se razlika između dva objekta ljubavi potvrđujući tako Augustinovu tvrdnju da čovjek naravno teži za srećom koju „može naći jedno u Bogu, a ne ni u kakvim stvorenim i ograničenim dobrima“ (Zelić 2017: 94). U pjevanju se u više navrata opisuju čovjekove težnje prema krivom dobru, navodeći potreban trud da bi se ono steklo (VII, 151–180), a ističe se da je lakše ljubiti Boga – vječno Dobro (VII, 253–282) – koji se nalazi u središtu čovjekove duše (VII, 187–192).

Pojam grijeha ne odnosi se jedino na učinjena djela; grijeh je ujedno i stanje. Budući da je Mandalijena sagriješila protiv Boga smrtnim grijehom – teškim prekršajem, pri punoj svijesti i u potpunom suglasnosti volje (VK: p. 700) – ona više u sebi nema dobrote i ljepote zbog koje bi bila Božji odraz. Motiv crva metafora je koja to oslikava:

*Tebe tobom muči i ranja',
ti bud' sličan poraz tebi;
crv smrdeći od spoznanja,
kī se od grijeha začē u tebi,
pedepsanje prilično je
za pogane duše tvoje. (I, 505–510)*

Smrtni grijeh duši nanosi smrt pa Mandalijena o stanju svoje duše izjavljuje:

a pod blagom tijela moga

mraše od tuge duša uboga!

*Mraše u meni duša žedna
vječne slasti božanstvene,
gladna darim kê pravedna
jur uživa dopuštene,
mrazna, crna, gola odveće
svijeh kreposti bez odjeće. (III, 293–300)*

Treće je uzdisanje obilježeno metaforom uresa; onog vanjskog i onog unutarnjeg. Oštru razliku između vidljive vanjske ljepote i unutarnje truleži Mandalijena zaključuje snažnom usporedbom svoje duše s likom Izabele, Baalove svećenice i kraljeve žene, protivnice proroka Ilije (1 Kr):

*Grijehu vruća, dobru mrazna,
čijem za dobro što 'e zlo sudi,
pometaše bezobrazna
strah od neba, sram od ljudi
podušena u brlogu,
živa grijesim, mrtva bogu.*

*Tač mâ duša s svoga uresa
od vječne se sreće odijeli,
parja očinstvo od nebesa
slična ružnoj Jezabeli,
kâ nemilo pade strena
o napravah zabavljena. (III, 331–342)*

Grijech se nadalje tumači kao uvreda nanesena Bogu. Mandalijena u monologu priznaje da je uvrijedila neizmjernog Boga, a čovjeku je nemoguće dati zadovoljštinu za takvu uvredu:

*Nije nač plate, znam, pod nebi
za moj platit dug nepravi:
sasma, sasma skrivih tebi,*

*uvrijeđena mâ ljubavi!
sasma uvrijedih, ah jaoh meni,
tebe, o ćaćko božanstveni! (II, 607–612)*

*Ah nije mjere u besjedi
kôm se izmjerit moj grijeh ima,
er po onomu tkoga uvrijedi,
uvrjeđenje mjeru uzima;
ah nije mjere grijeha moga,
pokli uvrijedih neizmjernoga. (II, 625–630)*

Ponovno usmjeravanje čovjeka prema Bogu moguće je nakon Kristova otkupljenja. Stoga je Mandalijena u svojoj pokori razmatrala Muku Kristovu (*U požaljenju*). Žrtva Isusa Krista zadovoljština je za sve ljudske grijehe po kojoj čovjek može dobiti oprostjenje (VK: p. 112). Mandalijena stoga nakon nabranjanja svojih grijeha *U spovijedanju* zaziva milosrđe Božje u duhu pokorničkih psalama i drugih biblijskih tekstova (*nije meni do smrti bezbožnikove, nego da se odvrati od zloga puta svojega i da živi!*, Ez 33, 11) te se nada uslišanoj molitvi:

*Ah moj bože, na te gledam,
k tebi vapim: bože, prosti,
prosti zloće, kê spovijédam
prid pristoljem tvê milosti;
prosti i na moj grijeh prihudi
veća od grijeha milos budi!*

*Ti s' pun želje milostive,
tebe 'e za raj svoj raj obro,
ide iz tebe, tobom žive,
u te ulazi sve što 'e dobro;
ti smrt nećeš dovik vika
neg skrušenje od grešnika. (II, 595–606)*

Nu ti, o ćaćko, u kom neće

*vir milosti vik svršiti,
prostit možeš vele veće
neg ja tužna sagriješiti! (II, 631–634)*

Mandalijenino je pouzdanje u Božje milosrđe veliko zbog njezina dobrog poznavanja teološkog nauka o milosti. Mandalijena zna da je milost – nezasluženi dar jer Bog pristupa grešniku – apsolutno potrebna za opsluženje zapovijedi i odolijevanju grijehu jer je čovjekova volja teško oslabljena istočnim grijehom (ETRj: s.v. *milost*). U šestoj prošnji *Očenaša – i ne uvedi nas u napast* – Boga se moli da ne dopusti da čovjek bude napastovan, odnosno da mu se dade milost da ne bude pobijeden u napastima. Napasti su pobude na grijeh – zlodusi napastuju na grijeh (ako im to Bog dopusti) i mogu učiniti zla u tijelu i u duši. Oni napastuju zbog svoje zavisti, jer žele da čovjek bude osuđen na vječne muke, i zato što mrze Boga čiji je lik u ljudskoj duši. Bog dopušta da zlodusi napastuju kako bi iskušao čovjekovu vjernost, kako bi čovjek svojim pobjedama postignutim Božjom milošću pojačao svoje kreposti i stekao raj (VK: p. 41–42, 312). Božja milost Mandalijenu brani od napasti, a njezina pobjeda nad napastima zalog je njezine buduće slave koju kazivač naznačuje na početku četverog uzdisanja:

*Ali milos božanstvena,
kâ svijeh brani koji ištu je,
s vjernijem dušam sadružena
stoga od slave krune im kuje,
kako u rajskoj sada dici
môj pokornoj dobitnici. (IV, 25–30)*

Tri su pobude na grijeh – đavao, zli ljudi, naše strasti (IV, 13–18) – a najjače Mandalijenine napasti upravo su njezine prijašnje grešne strasti koje opsjedaju njezinu nutrinu (*svud te slijedi miso izdavna / i tvê grešno ponukanje*. IV, 21–22). Napast dolazi pod vidom dobra (IV, 61–66), no Mandalijena se uspijeva opredijeliti za vječna (IV, 247–288; IV, 355–360), a ne za prolazna dobra (IV, 169–246). Tjerajući napasti iz svojih misli Mandalijena čvrsto vjeruje u Božju pomoć:

*Tako 'e, vidim, er živ tko je
nije bez misli svoja u lita;*

*ali ufam se misli od moje
da bit neću pridobita:
miso brzo a uvijek proći
neć ti, rajska mâ pomoći! (IV, 463–468)*

Napasti se vraćaju (IV, 301–330; IV, 385–402), no Mandalijena utočište od napasti svaki put pronalazi u Kristu i njegovoj mucu – u najvećem izrazu Božje milosti. Najprije odbija biti čašćena u *evrejskom kraju* jer je On tamo bio kuđen (IV, 139–156), a kasnije molitvu upućuje Kristu kako bi ju izbavio iz napasti. Odgovor je Kristova žrtva kojom je čovjek oslobođen od grijeha:

*On na križu teškom gori,
za steć mene, sebe izgubi;
da me grli, ruke otvori,
prignu lice, da me izljubi;
da me čekat ne pristaje,
gvozdjem pribi svo'e stupaje.*

*On mi veli: 'Ja nad svima
zamjena sam tvâ bogata;
ja sam izgled tvo'im djelima,
ja sam svrha, ja sam plata;
ja dah ures svijetu ovemu,
da ti dvoriš mene u njemu.*

*Ja ti kažem kako uziti
imaš k ćaćku privišnjemu;
žudiš li se ne izgubiti?
evo t' puta, hod' po njemu:
sred pučine sej smućene,
ja sa zvijezda - gledaj mene! (IV, 367–384)*

Imajući na umu što je otkupljenje, zaključujemo da Mandalijena pokoru čini zbog grijeha, no radi Boga. Otkupljenje jest ponuđena prilika da se izbjegne vječna smrt, a Boga spozna i uživa

u ovome svijetu, a potom u raj u potpunosti. Mandalijena se obratila jer je povjerovala u otkupljenje; upoznavši Dobro ujedno je i shvatila što je zlo; svjesna koliko je sagriješila, a znajući da je moguće spasiti se, odlučila se za težak pokornički život čija djela imaju vrijednost jer su učinjena u milosti; stoga je ustrajala unatoč napastima i ostala vjerna odlučno usmjerivši svoju dušu prema Bogu.

4. 2. Stvorenje. Duša. Milost

Odnos Boga i stvorenoga bogata je tema prisutna od početka do kraja *Uzdaha*. Bog, koji je Dobro, ni iz čega stvara duhovna i materijalna bića koja u sebi nose urođenu dobrotu i ljepotu (ETRj: s.v. *stvorenje*):

[Bog] *ko'i je dobro svijeh dobara,*
ko'i pun dobra bezmjernoga
sve što 'e dobro dobrijem stvara,
nek dobrotu naša 'e svaka
svo'e dobrote slika i zraka. (VII, 266–270)

Sve stvoreno svjedočanstvo je Božje slave i ontološke „težine“ (*i svjetovna da sva dika / od dike je tvê prilika. VII, 329–330*) (ETRj: s.v. *isto*). Kada se pred kraj prvog pjevanja Mandalijena obraća prirodi tražeći da ju kažnjava i da joj pomogne u pokori (I, 457–462), ona zna da bi priroda odbila njezinu molbu *er sve su stvari podsunčane / na viša su djela obrane* (I, 479–480), a nisu u službi grešnika. Priroda služi Božjoj veličini:

More 'e stvorno, da 'e dovika
izgled stvorca veličini;
kruna 'e nebo, trijes šibika,
pristolje mu oblak čini,
slikuje se posred tmina
svoja otajna kraljevina.

Zvijezde oči njegove su,
kijem bdi više svoga stvora;

*kad se jazi vjetrim tresu,
tuj se jakos svo'a zatvora,
a u hridi zlamen stavi
nepomične svo'e naravi.*

*Stavi u gore skot nesvijesni,
da uči strah nas od nebesi;
da njegove zrak ljuvezni
siva odasvud, on uresi
kitam voća, cvijetja i trave,
polja, livade i dubrave. (I, 481–498)*

U biblijskom diskursu čest je motiv da stvorenje hvali Boga. Primjerice, u knjizi *Psalama* (*Hvalite Jahvu s nebesa, hvalite ga u visinama! / Hvalite ga, svi anđeli njegovi, hvalite ga, sve vojske njegove! / Hvalite ga, sunce i mjesече, hvalite ga, sve zvijezde svjetlosne! / Hvalite ga, nebesa nebeska / i vode nad svodom nebeskim! / Neka hvale ime Jahvino jer on zapovjedi i postadoše.* Ps 148, 3–5). Potom u pjesmi trojice mladića iz knjige proroka *Daniela* (*Sva djela Gospodnja, blagoslivljajte Gospoda, hvalite i uzvisujte ga do vijeka!*. Dn 3, 57; v. Dn 3, 57–87) te u poglavlju iz *Knjige Mudrosti* (Mudr 28). Napokon, dijelovi iz *Knjige o Jobu* i *Izaije* obrađuju istu temu. U *Uzdasima* ta je tema najbogatije obrađena u petom uzdisanju u opisu dolaska proljeća:

*ah blaga ti čes je tvoja,
gdi s stvorenjem svijem ujedno
slaviš hvalam, a bez broja,
kralja od svijeta tač naredno
i svjedočiš u radosti
moć njegovu tvôm ljeposti.*

*Zemlju s nebom, kraj s valovim
s tvoga miriš ti dohoda;
pače zvijezdam treptiš novim
u prozračnom licu od voda,
da se ogleda zgar i gizda*

zvjezdâ u zraku zrak od zvizda.

*Ti božanstvu neizmjernomu
vrh otara svijeta ovega
u zelenom skutu tvomu
nosiš prvi plod od svega,
ter mu užiješ na čas goru
ljepšijem zrakom sunce i zoru.*

*Ti žuberiš s medenijeme
slavicima privišnjemu,
odisanjem mirisnijeme
cvijetju iz usta dahneš njemu
i od cvijetja s tisuć oči
zrčiš sunce rajske istoči. (V, 121–144)*

Navedeni osvrt o Božjoj veličini Mandalijena zaključuje novom prošnjom, ovaj put moleći prirodu da Boga ljubi u njezino ime:

*Ne zavidim nu nikako
lijepo doba tvojoj sreći
da višnjega ljubiš tako
i moj koriš led goreći,
neg te molim, kroz tvê plame
da ga ljubiš većma i za me. (V, 151–156)*

Mandalijena – svjesna svoje grešnosti – zna da se grijehom okrenula od Boga i njegove volje. Stoga čeznutljivo primjećuje da je stvoreno pri stvaranju bilo poslušno Božjoj volji od koje se ona grijehom udaljila:

*Ti, kamene, plačeš tako,
zasve plakat nejmaš trijebi,
er ti vjeran doba u svako*

*živio si kralju od nebi,
i jedina bi tvâ želja
s željom tvoga stvoritelja.*

*Tebi on reče: 'Zemlju resi
veličinom vrha tvoga', -
ti se uzdignu put nebesi
i proslavi stvorca boga,
ni se tužiš, što te udara
samosilnos zlijeh vjetara.*

*Zapovijde da te izgrdi
svo'om strahoćom divljač tmasta
i da t' čine zaklop tvrdi
zapletenijeh žile od hrastâ;
naredi ti: 'Stavan sjedi',
a ti opsluži što on naredi. (III, 61–78)*

Vrhunac stvaranja jest stvaranje čovjeka. Bog je čovjeka stvorio na svoju sliku i to je obilježje po kojem se čovjek razlikuje od drugih stvorenja. Božja slika najviše se očituje u duhovnoj dimenziji – umnosti i volji, savjesti i sposobnosti korištenja slobodom (ETRj: s. v. *slika Božja*). Čovjek ima dušu i tijelo. Bog je dušu stvorio izravno, ni iz čega. Ona je viša od tijela, duhovne naravi; životno je počelo čovjeka, no različita je od božanske biti (ETRj: s. v. *duša*). Uvodni kazivačev govor u trećem uzdisanju ističe da je duša stvorena na Božju sliku; podsjeća na dušinu vrijednost i njezinu besmrtnost te na ljubav zbog koje ju je Bog otkupio svojom smrću:

*Vjekostvorac ljubi i ćuti
vječnom njemu slično što je;
sve što može poginuti,
prid neumrljem priprosto je;
vječnu dušu ćuti i ljubi,
kû za osvojit sebe izgubi;*

*kôj za život dat, u znoju
i u krvi svôj ugasi.
Ah viđ, dušo, cijenu tvoju,
ah spoznaj se kolika si,
er vas ures od nebesa
zamjena je tvoga uresa. (III, 1–12)*

Svojom smrću i uskrsnućem Krist je kao Novi Adam stvorio *nova nebesa i novu zemlju* pa duša – budući da je dana zadovoljština za njezine grijehе – opet može pristupiti Bogu. *Ta milošću ste spašeni po vjeri! I to ne po sebi! Božji je to dar!* (Ef 2, 8).

Milost je Božje djelovanje u stvaranju i spasenju čovjeka, nužna da bi čovjek mogao pristupiti zajedništvu s Božjom biti (ETRj: s.v. *augustinizam*):

*Ovo 'e milos, očistjene
kôm umrle bog draguje
i žestoko njih ljubjene
k svomu srcu pridružuje (V, 277–280)*

Cilj je milosti uobličenje ljudske naravi prema Božjim željama. Čovjekove najdublje želje savršeno se poklapaju s onim što Bog želi. On želi za čovjeka najbolji mogući način postojanja, a to je prisutnost i intimno uživanje trojedinog Boga u čovjeku (ETRj: s.v. *milost*). Vrhunac tematizacije milosti u Novom zavjetu izvještaj je o Kristovoj mucii. Stoga se Mandalijena spominje Kristove muke prije svojeg teološkog govora o milosti (V, 181–204), a unutar govora o milosti jasno navodi značenje Kristove muke:

*Ovo 'e doba [proljeće], kad priljuta
božja muka grijehu odoli,
kad vašega zemlji iz skuta
najveća se milos proli (V, 427–430)*

Po Kristovoj mucii čovjek prima posinstvo i eshatološki život (ETRj: s.v. *augustinizam*):

*Ona obraća zlobne i krive
u pravedne, čiste i nove,
sluge u kralje, mrtve u žive,
protivnike u sinove,
bijesna u znana, tuđa u svoga,
zemlju u nebo, ljudi u boga (V, 355–360)*

*Hćeri srca božijega,
slatka utjeho naša uzdana,
knjigo očinstva najljepšega
božjom krvi potpisana,
cijeno od sreće rajске svete,
od blaženstva stavni uvjete! (V, 385–390)*

Potpuna rasporedba milosti u svojem eshatološkom ispunjenju jest intimno uživanje Boga. Mistično sjedinjenje naziva se brakom (ETRj: s.v. *isto*):

*Ona dušu kiti u licu
slavom koja ne zahodi,
i nju srećnu vjerenicu
k ljubovniku rajskom vodi,
pernicu joj pirnu tere
u božjemu srcu stere;*

*spravlja u goju njoj neizrečnu
zvijezdam zgrađen stan vrh toga,
dava 'oj za pir rados vječnu,
raj za družbu, za dar boga,
a za porod u dragosti
vječne u srcu vir sladosti. (V, 343–354)*

U *Uzdasima* zato nalazimo opis raja kao stanje duše sjedinjene s Božjom biti:

*Misli, o dušo, vrhu svega,
kad je slatko tač cviliti
i truditi rad višnjega,
š njim uživat što će biti,
kad u dvoru privišnjemu
š njim se združiš slična njemu?*

*Kad se u njega priobraziš,
u njem, po njem, š njim blažena,
i ures njegov dočijem paziš,
mreš od slasti zatravljena;
nu ne umiraš, er slas taka
vječni život dat je jaka. (VII, 121–132)*

U *Uzdasima* se milost tumači prema nauku sv. Augustina. Augustinski smjer poimanja milosti smatra da Božja inicijativa djeluje posve samostalno, a da čovjek sudjeluje naknadno (ETRj: s.v. *milost*). Milost je dakle Božja inicijativa (*dar najveći zgara ona je / ki povoljno bog nam daje*. V, 281–282), a čovjekovo je sudjelovanje naknadno (*djelu'e i duša, nu prem malo, / božja pomoć sve je ostalo*. V, 293–294), iako Bog nije dužan čovjeku pomagati:

*Rijeh povoljno nju podatu
vječne iz ruke stvoru
svomu, to jes ne za dug i platu;
er bog držan nije nitkomu;
i kad milos bog isti je,
tko da umrli dostoji je? (V, 283–288)*

Milost je nužna za spasenje (*Ah što 'e bez nje duša? U tmini, / crna i slijepa u pogledu*. V, 253–254) jer milost u krštenju briše istočni grijeh (*ona / vječne osvete plame gasi: / njom se naša svijes ponovi / kako tobom vas svijet ovi*. V, 237–240). Bez milosti nema nikakve dobrote, kreposti, ustrajnosti pa se čovjek ne može spasiti svojim nastojanjima (ETRj: s.v. *augustinizam*):

Djelo, er volja ljudska naga

*bogostječno tvorit ne ide,
ako vječna pomoć draga
u družbu joj zgar ne side
i ne čini da bi ustala
nje nejakos grijehom pala. (V, 295–300)*

*pridaj tijelo, za u prah strti,
gvozdju, hridju, lavu i zmaju;
mri, ne umiruć, dugom smrti,
naprijed kušaj pako u vaju:
za te nebo nejma plate,
kad nije milos višnja uza te. (V, 265–270)*

Milošću čovjek stječe potrebne kreposti za spasenje:

*Ovo 'e milos, kôm se uredi
i prosine duh iznova,
kô kraljicu ter nju slijedi
dvorba izvrsnijeh od darova
kô svoju majku grle
čestitosti sve neumrle. (V, 337–342)*

Učinci su milosti pobrojani:

*Taka pomoć sveđ nas gleda
i kreposti kê tvorimo,
ne samo nam zapovijeda
negli i čini da činimo,
podžihuć nas skrovnijem plami
i djelujuć pored s nami.*

*Pritječe nas, nek hoćemo,
druži, da prav put poznamo,*

*potpomaga, da možemo,
slijedi, neka krunu imamo
i držimo neizgubjeno
dobrohtjenje božanstveno.*

*Ona data htjenju i svijesti
vazda vjeru najprije budi,
pak za zaklad rajske česti
višnje ufanje stavlja u ljudi,
dokle uzdigne prilijepoga
njih na ljubav ćaćka i boga (V, 301–318)*

Svetost je dakle Božji dar i djelo Božje (ETRj: s.v. *isto*):

*božja milos, kâ pod nebi
dušam rajske vijence kiti
i svôm vlasti stvara uvike
od grešnikâ blaženike. (V, 231–234)*

*Tobom pusti lug se odiva,
njom duh svakoj u kreposti;
tobom cvijetje, njom se uživa
lijer od prve pravednosti;
ti dan kažeš razvedreni,
a ona boga bez zasjeni. (V, 247–252)*

Bog i njegova slava – po Kristu, koji je Glava Crkve – prisutni su širom svijeta (ETRj: s.v. *isto*)
(*bogu uzmnaza crkve i scjenu, / crkvam svete, svetijem znanje. V, 361–362*).

Najvećem izrazu Božje milosti – Kristovoj mucii i smrti – posvećeno je mnogo mjesta u djelu,
primjerice već spomenuti stihovi:

*Tvoje trnje bi njegovu
kê prislavnu glavu probi;*

*po nemilom tvom darovu
oštro prutje put mu oznobi;
na kom steče smrt priljutu,
dub se uzgoji tvomu u skutu.*

*Tvoja zelen bi najbliža
kû poštrapa znoj krvavi;
pet kladenac pusti s križa
po tvojemu cvijetju i travi;
tvo'i vjetrici, čijem izdiše,
svoj pokonji dah primiše. (V, 193–204)*

Tema Kristove muke *U požaljenju*, u pjevanju koje je oblikovano kao zasebna cjelina, vrhunac je obrade teme milosti. Dug je to i bogat prikaz Kristove muke – objašnjen je njezino teološko značenje; realistično su prikazani svi događaji Pasije, a uzdisanje je obogaćeno motivima iz pasionskih i drugih pobožnosti.

4. 3. Muka i smrt Kristova

Spomen milosrđa Božjeg u šestom uzdisanju otvara (VI, 1–24) i zatvara pjevanje (VI, 577–606) oslanjajući se na paradoks *felix culpa*:

*imamo se srećn'ji rijeti
i blažene zvat krivine
kê nas toli srećnijeh čine. (VI, 16–18)*

Da prvi čovjek nije sagriješio, ne bi se dogodilo Kristovo otkupljenje ljudskog roda; Krist je teškom mukom dokazao veličinu Božje ljubavi prema čovjeku (VI, 1–12). Krist je želio toliko trpjeti da bi najobilnije zadovoljio božansku pravdu – beskonačnu uvredu Boga zadovoljila je osoba s beskonačnim zaslugama (VK: p. 104–105, 108). Starozavjetni pravednici nisu dočekali utjelovljenje Sina Božjega nego grešnici. Grešnici su povlašteni jer plod prvog grijeha nije smrt nego *neizrečeno / milosrđe božanstveno* (VI, 23–24). Bog, pravedan i milosrdan, sam je udovoljio svojoj pravdi kada je Krist prikazao svoju smrt za otkupiteljsku žrtvu i zadovoljio pravdi Božjoj za

grijehe svih ljudi (VK: p. 103, 112). Grešnik utočište od pravde Božje pronalazi u Kristovom milosrđu:

*Smiluj mi se, moj pridragi,
srce gledaj, slabos prosti;
prosti, suče mili i blagi,
zaklinam te tvôm milosti,
zaklinam te priteškijeme
i prigorkijem križom tvijeme. (VI, 577–582)*

Motiv milosrđa kao najveće Božje odlike zaključuje pjevanje (VI, 583–606). Milosrđe iskazano u otkupljenju objedinjuje Božje *mogućstvo (novo stvaranje), vjekovitos, neizmjernos, vjernos (obećanje dano ocima Bog je ispunio djeci. Dj 30, 32), jakos (Krist je sašao nad pakao).*

Mandalijena nije sudjelovala u Kristovoj mucu samo kao njegova vjerna pratiteljica (usp. VI, 295–396). Uzrok Kristove muke svi su ljudski grijesi, pa tako i Mandalijenini. Kristovi mučitelji izvršitelji su muke kojoj je i ona bila uzrok. Mandalijena nabraja svoj udio u Kristovim mukama:

*Nu tvé ubojne pod nebesim
krivim kriva od sve štete?
ja te u srce mojijem grijesim,
oni u tijelo raniše te;-
oni slijepo, ja nemilo,
moj bi uzrok, njih bi dilo.*

*Čavli u rukah tvojijeh mâ su
nepravedna djelovanja,
pleći tvoje bičim rasu
pokoj moga uživanja;
tebe obruži, i tuj gdi si
tebe oholas moja uzvisi.*

*Miso i pamet mâ bez reda
trnje splete tvoga čela,*

*bludnos mojijeh od pogleda
tvê je oči potamnijela,
lijepi obraz tvoj skončava
bezobrazna mâ naprava.*

*Mê stupaje tašte i dvorne
plaćaš stupom pribjenijeme,
na raskošê mê prikorne
crljeniš se tijelom svijeme,
i ne moguć smrti od tvoje
smrti umro si duše moje.⁶ (VI, 547–570)*

Središnji dio šestog uzdisanja jest izvještaj o onome što se dogodilo na Veliki četvrtak i Veliki petak. Muka nije opisana iz Kristove perspektive nego iz Mandalijenine. Mandalijena se prisjeća događaja u kojima je sudjelovala, kao i onih za koje je posredno doznala od sv. Ivana i sv. Petra. Mandalijenin glas izgovara riječi Bl. Dj. Marije, Sv. Petra, Sv. Ivana te svoje vlastite riječi. Likovi međusobno razgovaraju – Mandalijena se, primjerice, prisjeća ondašnjeg razgovora s Bl. Dj. Marijom kada joj je ona uputila prijekor (VI, 277–288) – ili je pak uloga jednog od likova da izvijesti o događajima kojima je prisustvovao, primjerice onda kada Ivan govori da je Krist osuđen na smrt (VI, 187–228).

Mandalijenin izvještaj o mucu odgovara izvještaju iz evanđelja. Evanđelja sadrže sljedeće događaje koje poema navodi: Juda poljupcem izdaje Sina Čovječjeg (VI, 31–42); Petar je zanijekao Krista (VI, 133–138); Veliko vijeće muči Krista (VI, 151–156); Herod ismijava Krista (VI, 217–222); Krista krune trnovom krunom, a potom osuđuju na smrt (VI, 199–216); Judino samoubojstvo (VI, 247–252); Kristov slavni ulazak u Jeruzalem prije muke (VI, 343–348); Bl. Dj. Marija pod križem Kristovim (VI, 469–474); Krist raspet između dva razbojnika (VI, 493–498); vojnici *baciše kocku* za Kristovu odjeću (VI, 511–516). Tradicija križnog puta pak naglašava pojedine događaje: žene na ulicama Jeruzalema (VI, 109–114); Isus pada pod križem (VI, 313–318; VI, 361–366); Bl. Dj. Marija susreće Krista na križnom putu (VI, 397–402); Isusa pribijaju na križ (VI, 445–450);

⁶ Usp. s pjesmom *Cjelivat ću, Gospodine* iz pasionske baštine iz *Pjevajte Gospodu pjesmu novu*. 2019. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija.

Isus umire na Križu (VI, 457–468). Evanđelja izvješćuju kako je Marija Magdalena prisustvovala navedenim događajima: *Uz križ su Isusov stajale majka njegova, zatim sestra njegove majke, Marija Kleofina, i Marija Magdalena* (Iv 19, 25; usp. Mt 27, 55–56; Mk 15, 40–41; Lk 23, 49). Međutim u poemi je Mandalijenina uloga u Kristovoj mucii prenaplašena: Mandalijena susreće Krista na križnom putu (VI, 307–312); Mandalijena grli Kristove noge (VI, 421–426); Mandalijena grli drvo križa (VI, 499–504); Mandalijena uzdiše podno križa (VI, 529–606).

U poemi je također naglašena uloga Bl. Dj. Marije. Evanđeoski izvještaj o ulozi Bl. Dj. Marije u Kristovoj mucii su skromni (v. prethodno naveden citat iz Evanđelja), no pobožnosti križnog puta i Gospina plača navode njezinu važnu ulogu u događajima od Posljednje večere do smrti Kristove.⁷ Obje pobožnosti drže da je Marija susrela svog Sina na križnom putu. Mjesto je to u poemi gdje se pojavljuje motiv Presvetog Srca Isusova i Bezgrešnog Srca Marijina:

*Sretaju se oči mile
zamjenjujuć nepokoje;
iz zenica daždi strile
milos, žalos, ljubav svoje,
i u pogled za oživjeti
iz srca im vas duh leti.*

*Ah i na izgled tužan toli
krvnici se ne ganuše,
prid kojijem bi puklo od boli
što 'e bez srca, svijesti i duše,
prid kijem isti raj veseli
od milosti, mnim, procvijeli*

*prid kijem isti znam da pako
bud' ne milos, strah oćuti,
dva ona srca videć tako
bolezniva protrnuti*

⁷ Tema je to vrlo popularnog djela *Gospin plač ili Muka Gospodina našega Isukrsta i Plač Matere njegove* fra Petra Kneževića iz 1753.

*kâ su rasap pakla vrla
a spasenje svijeta umrla. (VI, 403–420)*

Srce Gospe žalosne probodeno je sedam puta; pod križem Kristovim doživjela je najveću bol svojom dušom sudjelujući u Kristovoj žrtvi. Stoga je lik Bl. Dj. Marije kao *Mater dolorosa* oblikovan u skladu s pobožnošću koju najbolje izražava himan *Stabat Mater*.⁸ U djelu se taj motiv nalazi u narednim stihovima:

*Kakvo srce, toj videći,
slavna djevo, bi tvê tada!
kî jedino tebe u smeći
proletješe trijesci od jada!
s kôm te prikri nemilosti
val beskrajni svijeh žalosti!*

*'Tkomu da te svijeta ovega
prilikujem, o jedina
majko sina najljepšega,
najtužn'jega majko sina,
majko uz tijelo sina sveta.
na križ dušom tvôm propeta? (VI, 469–480)*

*Kô jaganjčić priklan⁹ kada
s plačnijem glasom krotko izdiše,
mati ovčica hrli iz stada,
kud je ljubav svo'a nadiše,
zove, optječe, a zaludu,
izdahnuću svo'u razbludu.*

⁸ *Stala plačuć tužna Mati, / gledala je kako pati / Sin joj na križ uzdignut. // Dušom njenom razboljenom, / rastuženom, / ražaljenom, / prolazio mač je ljut. // O koliko ucviljena / bješe ona uzvišena, / Majka Sina jedinog!, itd.*

⁹ Usp. *K'o jagnje na klanje odvedoše ga (Iz 53, 7).*

*Oko križa, gdi 'e njoj trijebi,
tako djeva život traje;
ne zna tužna drugo o sebi
negli samo tužna da je;
staje, ophodi, nejma mira,
muči, gleda, plače, umira. (VI, 487–498)*

Uza sve navedeno, Bl. Dj. Marija u ovoj je poemi oslovljena atributima koji odgovaraju nauku o njezinoj osobi. Ona je *Djev[a] izabrana* (VI, 182), službenica Gospodnja koja će roditi Sina Božjega (*tvâ sam po milosti / majka a sluga po naravi. VI, 73–74*). Iako Majka Božja (*majka slavna. VI, 397*), zadržala je slavu djevičanstva (*Bogorodn[a] djev[a]. VI, 134*). Po Kristovoj želji ona je *nerođena majka* (VI, 278) svim vjernicima (*Božja majka, majka moja [Mandalijenina]. VI, 48*).

Za vrijeme njegove muke Mandalijena Krista oslovljava ovim atributima: *obljubljeno dobro moje* (VI, 310), *moj drag* (VI, 388), *naše duše duš[a]* (VI, 450), *nadnebesko blago moje* (VI, 522), *ubjeni moj pokoju* (VI, 530), *moj pridragi* (VI, 577). Međutim nježnim naslovima prethodio je strog spomen na Boga u početnim uzdisanjima kada je Mandalijena bila daleko od svetosti. Boga se na početku drugog uzdisanja oslovljava kao suca (II, 7–12; II, 25–30). Motiv suda pojavljuje se već u prvom uzdisanju (I, 241–246; I, 265–270; I, 295–300), no kasnije samo dvaput u toplijem tonu (VI, 151–156; *suče mili i blagi. VI, 579*). U prva dva pjevanja motiv se odnosi na pojedinačni sud – svakome će se suditi nakon što umre te će mu biti određen bilo raj, bilo pakao, bilo čistilište. Kasnije je riječ o općem sudu. Kristova paruzija – sveopće uskrsnuće – trenutak je kada će Krist i Bog suditi nad čitavom poviješću. Dovršenje je to stvoriteljske i otkupiteljske zbiljnosti stvorenoga svemira (ETRj: s.v. *sud*). Međutim Krist – Kralj slave – za vrijeme ljudskoga života bio je osuđen od ljudi:

*kô pridragi naš izmoren
cijeć krvava znoja i muke,
izbjen, smucan, psovan, koren
bi nepravdi dan u ruke
i svijet vidje priklonita
na svom sudu suca od svita. (VI, 151–156)*

Kako djelo odmiče, Mandalijena počinje Boga sve više oslovljavati kao *ljubovnika*. Krist je *gizdavi nad / svijem ljudskim sinovima* (III, 350)¹⁰, *drag moj* (V, 206), *rajski ljubovni[k]* (V, 346; VII, 54) te *ljubovnik ljubjen[i]* (VIII, 114). Magdalena je također *ljubovnica* (III, 18; V, 451; VIII, 43), i to *ljubovnica ognjevita* (V, 10), *pokorna ljubovnica* (VII, 451), *dikla sveta* (VII, 452; VIII, 463).

Tematizacija muke nastavlja se na početku sedmog uzdisanja – Mandalijena gledajući u raspelo želi sudjelovati u mucii Kristovoj u kojoj vidi najveći izraz ljubavi (VII, 55–78).

4. 4. Kreposti. Gledanje i uživanje Boga. Trojstvo

Duša ima svojstvo – krepost – koja daje neku sklonost, lakoću i spremnost da se spozna i čini dobro. Sedam je kreposti, a među njima se ističu tri kreposti: vjera, nada i ljubav. Nazivaju se bogoslovnim krepostima jer su neposredno i potpuno odnose na Boga, koji te kreposti ulijeva u dušu (VK: p. 856–859). „Bogoslovne kreposti neposredno se odnose na Boga zato što vjerom prihvaćamo Boga i držimo za istinu sve što je On objavio, ufanjem se nadamo da ćemo postignuti vječna dobra koja je Bog obećao, a ljubavlju se sjedinjujemo s Bogom i u njemu ljubimo i svoga bližnjega“ (VK: p. 860).

Vjera je apostrofirana već u prvoj strofi *Uzdaha*, a potom je rastumačena u narednih pet sestina (I, 1–30). Vjera se metaforički izjednačuje s drugom božanskom osobom – sa Sinom Isusom Kristom – budući da je sadržaj vjere Kristov život, muka, smrt i uskrsnuće. Najprije je opisan odnos Oca i Sina prema riječima Nicejsko-carigradskog vjerovanja (Sin je od Oca *rođen, ne stvoren; prije svih vjekova*) u skladu s metaforikom iz Prologa Evanđelja po Ivanu koja se oslanja na motiv svjetla. Tvorac je svjetla Bog Otac, Krist je Svjetlo *na prosvjetljenje naroda* (Lk 2, 32), a kršćani su *prosvjetljeni* te sada slijede *stijeg pribijeli* (I, 11) Kristova uskrsnuća i mijenjaju svoj život poradi života vječnoga (ETRj: s.v. svjetlo):

*Vjero sveta, koju začē
slavnom riječi ćaćko slavni,
davne istine novi zrače,
novijeh slava zrače davni;
bog je sunce rajskih dvora,*

¹⁰ Usp. *Lijep si, najljepši od ljudskih sinova* (Ps 45, 3).

ti rajskoga sunca zora.

*Ti pričista, lijepa i draga
slijepijem nami dan si običan;
na celov se tvoj podlaga
bitjem, znanjem puk različan,
i tvoj slijedeć stijeg pribijeli,
jedno ufa, ljubi i želi.*

*Ti si umrlijem, kad se skruše
provodica privesela,
ključ od raja, raj od duše,
od kreposnijeh duša djela,
dobro očito, skrovna istina,
tamna svjetlos, svijetla tmina. (I, 1–18)*

Motiv Trojstva nalazi se na samom početku *Uzdaha*, no tematizacija Trojstva svoj će vrhunac dosegnuti na kraju djela *U uživanju* (VIII, 361–426). Tvrdnje da je Sin Isus Krist pravi Bog i pravi čovjek (*i čovječku pazeć sliku / boga pozna u čoviku. I, 23–24*), a Duh Sveti poljubac (*celov. I, 9*) Oca i Sina bit će teološki precizno razrađene na kraju djela. Slično tome, na početku se poeme vjera po prvi put vezuje uz nadu i ljubav (I, 7–12). Motivi triju bogoslovnih kreposti, nakon što su bile raspršene svaka zasebno po cijeloj poemi, zajedno se spominju na početku posljednjeg uzdisanja:

*U te i tebi vjerovati
da 'e sve tobom i sve uza te,
tebe od tebe samo ufati
i ljubiti tebe, a za te,
za uživati pak na nebi
s tobom, tobom, tebe u tebi (VIII 1–6)*

*Er tko da te ne vjeruje,
kad te u svakoj stvari otkriva?
tko da ne ufa, kad te čuje*

*svud i pozna milostiva?
tko za tobom da ne gori,
kad što 'e lijepo ti lijep stvori?*

*Pokornica pokrijepljena
s vjere, ufanja i ljubavi,
kojoj ljubav neizrečena
prave u jadu slasti objavi,
eto uzmaža rajom sada
ljuvenoga slasti od jada (VIII, 13–24)*

Ufanje je stav čovjeka koji očekuje da će u budućnosti zadobiti neko dragocjeno dobro koje nije lako dobiti; dobro o kojem ovisi čovjekova radost i sreća. Vjernik se nada da će zadobiti raj; okrenut je budućnosti i nije pasivan – opire se grijehu i čini dobra djela iz ljubavi jer vjeruje u posljednje stvari: smrt, sud, pakao, raj (ETRj: s. v. *nada*). Krist – obećani Otkupitelj židovskog naroda (*Jezus, naša slatka nada*. VI, 199; VI, 241–246) – jedini je pravi razlog ufanja. Ufanje u stvoreno (I, 211–216; II, 553–558; III, 141–144) bio je Magdalenin grijeh. Tko je u grijehu nema razloga za ufanje jer nema spasenja izvan stanja milosti:

*Boga ote mi, kî 'e sve meni,
a ja ostah ništa od ništa,
ništa u dobru, ništa u cijeni,
ništa u djelijeh svijeh godišta,
ništa u svijesti, ništa u znanju,
u vječnomu ništa ufanju. (I, 313–318)*

Grešnik po kreposti nade očekuje spasenje i Božju pomoć jer mu je Bog svoju dobrotu i ljubav već dokazao stvaranjem, a napose svojim otkupljenjem (ETRj: s. v. *isto*). Božja je narav ljubav (*Bog je ljubav i tko ostaje u ljubavi, u Bogu ostaje, i Bog u njemu*. 1 Iv 4, 16), a od čovjeka traži da ga ljubi radi njega samoga (*Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem svojim, svom dušom svojom i svim umom svojim!*. Mt 22, 37):

*Ako može kâ stvar biti
od višnjega viša vijeku,
toj se ima ljubav riti
koju nosi bog čovjeku,
pokli ona svako u vrime
njim gospodi, vlada njime.*

*Nareče mu: »Svijet nastani«,
kad iz ništa vas svijet sinu;
naredi mu: »Svijet sahrani«,
a on prignu svo'u visinu;
htje da u trudijeh čezne i prědā,
htje da i umre - umrije ureda.*

*Tijem sve što smo, sve što imamo,
sve što ufamo mi najvruće,
milostivi dar je samo
te ljubavi svemoguće,
kâ od nas neće dare na te,
van ljubjenja, ine plate (VII, 1–18)*

Čovjek može ljubiti Boga jer ima volju. Volja je „sposobnost težiti prema dobru, koje je kao takvo spoznao um, i uživati u posjedovanju takvoga dobra“ (ETRj: s.v. *volja*). Volja određuje usmjerenost osjećaja i uma – svaki čovjekov zaključak i odluka ovise o volji. Volja ne može mrziti dobro kao dobro i ne može težiti zlu kao zlu (ETRj: s.v. *isto*):

*Mi smo ljubav, i u čovika
što je duša, ljubav to je;
duša s htijenjem nije razlika,
htijenje i ljubav znaj da isto je;
dakle osudit mož pravedno
duša i ljubav da 'e sve jedno.*

*Zaisto tko god žive i čuje,
ne bi bio živ na svijeti,
da štogodijer ne djeluje
ili tijelom il' pameti;
nu djelovo ne viku bi,
što djeluje da ne ljubi.*

*Dakle, kada u naravi
život je isti djelovanje
i kad naše bez ljubavi
svako djelo gre na manje,
poprav rijet se život ima
sama ljubav umrlima. (VII, 217–234)*

Čovjek ima slobodnu volju, po kojoj raspolaže samim sobom, kako bi mogao uz Boga slobodno pristati i tako doći do blažene savršenosti (KKC: br. 1731, 1743). Čovjek ima moć u okviru slobode jer je sloboda po kršćansko-filozofskoj definiciji *moć činiti dobro*. Po toj moći čovjek je u sferi htijenja onoga što hoće i može birati. Stoga su sloboda i slobodna volja preduvjet ljubavi jer Bog želi slobodnu a ne prisilnu ljubav svojih stvorenja. Slobodnom odlukom da se Boga ljubi, Bog čovjeka čini sličnim sebi pa dolazi do deifikacije ili apoteoze. Participacijom u Božjem biću čovjek sudjeluje u Božjoj ljubavi jer je tada čovjek dionik Božjeg života – dionik Presvetog Trojstva:

*Pak, o dušo, ti ljubeći
mož i ne steć dobra umrla;
boga ne mož neg sveđ steći,
kad ga uzljubiš željna i hrla;
er isto je srca iz svega
njega ljubiti i imat njega.*

*O čudesa od ljubavi!
Duša, o bože, mâ goruća,
čijem s tvôm voljom svo'u sastavi,
stvorila se svemoguća,*

*i s tvo'em htijenjem nerazdiona,
sve što možeš može i ona.*

*Er svemoguć taj se veli
tko s hotjenjem moć jednači,
koji može sve što želi,
s djelovanja sveđer jači,
i kî moguć što 'e htjet obro,
samo hoće sve što 'e dobro.*

*Taka i ja sam, tvû dragoću
ljubeć, srca kôm primožeš;
sve što hoću mogu, er hoću
samo što ti hoć i možeš,
i er tvê htijenje htijenje 'e moje,
moje i svako tvê djelo je. (VII, 277–300)*

Ovakvo mistično sjedinjenje (*unio mystica*) između čovjeka i Boga – koji nemaju zajedništva naravi – jedino se postiže božanskom milošću u ljubavi. Čovjek gleda Boga izravno i ima dubok uvid u njegovu samu bit (HE: s.v. *mistika*).

Promatranje stvorene prirode uvod je u razmatranje nadnaravne stvarnosti i spoznaje milosti. U uvodnim se strofama petoga uzdisanja navodi da je moguće spoznati Boga u stvorenome svijetu:

*Blago onemu kî od svijeta
iz zamjere sej stvorene
vadi, jakno pčela iz cvijeta,
med božije uspomene:
kuša on bitja dio rajskoga,
er sveđ gleda svijesti boga.*

*Tijem je u trudijeh i u gorkosti
Mandalijena svo'oj čestita,*

*dočijem, višnje od ljeposti
ljubovnica ognjevita,
stvari u svakoj bez pristanja
nju razmišlja, sreća i klanja. (V, 1–12)*

Stvorena stvarnost može biti način spoznaje Boga. Nerazumna bića (zajedno životinje i biljke) upućuju na Boga *per modum* (po načinu) u pogledu smislenosti onoga što jesu (ptice stvorene za let, drveća za krajolik), a zajedno upućuju na ljepotu svega što je stvoreno i na samog Boga. Naravna spoznatljivost Boga posredstvom stvorenja naziva se razumska spoznaja. Mandalijena, uporno prisjećajući se svoje nekadašnje grešnost sve do samoga kraja poeme (*Zašto kasno dušu u moju / prigrlih te, moj pokoju?!¹¹*. VII, 317–318), nije vidjela Boga u prirodi (*i ne poznah da je gori / ljepši od svega, tko sve stvori*. VII, 341–342; VII, 331–372) iako je razumska spoznaja čovjeku naravna:

*Majka 'e narav u nas stavi,
da 'e sveđ naše bitje spravno
ljubit stvorca od naravi,
dočijem ljubi što 'e naravno,
i dopremo da do njega
po ljubavi svijeta ovega. (VII, 193–198)*

Stvorena stvarnost i glas prirode u dolasku proljeća Mandalijeni dopuštaju da spozna Boga – njegovu ljepotu, život i dobrotu – a slično i u kasnijem pjevanju:

*A nadasve vrijeme drago
ti si i dragos bez procjene,
er slikuješ vječno blago
od milosti božanstvene
i proziram u lijepomu
sve mé dobro licu tvomu. (V, 223–228)*

¹¹ Sv. Augustin: *Kasno sam te uzljubio, Ljepoto, tako stara i tako nova!*

*ne ljubiti tvû ljepotu,
kôm sve 'e lijepo što lijepo je,
za kôm gori u životu
svekoliko, dobro što je,
kû za steći dosta 'e htiti,
za znat, dosta jes živ biti. (VII, 145–150)*

Gledanje Boga na zemlji uvijek je posredno – osim što se na zemlji Boga spoznaje naravno posredstvom stvorenja – Boga se može spoznati i nadnaravno posredstvom objave po kreposti vjere. Neposredno gledanje Boga je u vječnosti, u raj. Na zemlji se Boga susreće u molitvi. Molitva je uzdignuće duha k Bogu, to jest, razgovor s Bogom ili s Kristom u svijesti o Božjoj prisutnosti. Tri su faze duhovnog razvoja – stanje *čišćenja*, stanje *prosvjetljenja* i stanju *sjedinjenja*. Najprije se moli za čistoću srca, tražeći milost da nas se oslobodi od grijeha; potom se traži svjetlo i pomoć za proniknuće u otajstvo Krista; napokon, molitva se pretvara u dijalog ljubavi s predanjem Gospodinu, tako potpunim da se može doseći mistično iskustvo s njime (ETRj: s.v. *molitva*). Meditacija je jedan od nižih stupnjeva molitve, ona je „ustrajno i duboko razmišljanje koje s razboritošću nastoji upoznati uzrok, način, bit i korisnost“ otajstva kršćanske vjere, događaja iz Kristova života ili posljednjih stvari (smrt, sud, pakao, raj). Potreban je um da čovjek shvati, pamćenje da se sjeti i volja da usrdno prione. Primjenjuju se osjetila i mašta, a meditacija ima intelektualnu i afektivnu vrijednost (ETRj: s.v. *meditacija*). Kontemplacija je iskustvo mirnoga i ugodnog posjedovanja istine – čin najuzvišeniye duhovnosti. Ona je uzdignuće duše koja se izdiže iznad same sebe prema Bogu, kušajući radosti vječne slasti. Kontemplacija je jednostavan čin vjere i ljubavi koji djelovanjem Duha Svetoga i njegovih darova, osobito darom mudrosti, omogućuje vjerniku ulaženje u zajedništvo s Bogom i njegovim otajstvom. Ulivena ili mistična kontemplacija je poseban dar Duha Svetoga, koji osobno osposobljuje za višu spoznaju i iskustvo Boga i božanskih stvari, no uvijek putem vjere i na području objavljenih stvarnosti. Ponekad se kontemplacija shvaća jednostavno kao mistika te pokriva cijelo područje nadnaravna iskustva, s oznakom spoznaje, mudrosti, uživanja u otajstvu, pomoću vjere i ljubavi – kontemplacija budi želju vidjeti Boga i gledati njegovo lice. Gledanje i blaženstvo su nerazdvojivi – pomoću nadnaravnog svjetla duh je pripravan ući u dodir s Božjom biti i sudjelovati u njegovu trojstvenu životu te čovjek postaje kao Bog. Sastoji li se bit vječne slave u gledanju (um) ili u ljubavi (volja)? (ETRj: s.v.

kontemplacija).

Središnja teološka tema završnog uzdisanja jest gledanje Boga, spoznaja Boga i njegova bića – što za Mandalijenu i kazivača predstavlja vrhunac uživanja. Brojni su atributi pripisani Bogu kako bi ga opisali i protumačili. Pa ipak, u završnom pjevanju je prisutan još jedan motiv – ljudski um ne može spoznati Boga (VIII, 97–108; VIII, 247–252; VIII, 433–438). Prethodno pjevanje najavljuje središnji događaj iz završnog pjevanja – Mandalijeninu viziju. U sedmom uzdisanju, nakon razmatranja muke Kristove (što će reći nakon meditacije) Mandalijenina molitva postaje kontemplativna; ona je uznesena na nebo i gleda Boga. Završne sestine sedmog uzdisanja odnose se na taj događaj:

*Ah ljubim te tvom u krilu,
eto izdišem, ah jaoh bože!
eto plama tvoga silu
moj podnijeti duh ne može;
ah sladosti, ah ljubavi,
ah jaoh ginem, duh me ostavi!«*

*Tač pokorna ljubovnica,
zatravljena dikla sveta,
svenu i pade zemlji nica
rajskom slasti priuzeta;
nu je uzdignu sa svijeh strana
od nebeskijeh skup dvorana. (VII, 445–456)*

Apostofirajući smrt netom prije (VII, 433–444) Mandalijenin se monolog dotiče teme gledanja Boga i sjedinjenja s njime – ono je moguće nakon smrti, kada duša napusti tijelo, i Mandalijena to zna:

*Ljubit ću te, mâ ljubavi,
ljubit ću te, moj pokoju,
dokle ljuven plam rastavi
moga od tijela dušu moju
i tlačeći svijet umrli*

s tobom duh se moj zagrlj. (VII, 427–432)

Međutim u završnom je uzdisanju Mandalijena vidjela Boga: što je sada, nakon što je viđenje završilo, izvor njezine smetenosti – je li još uvijek u tijelu ili nije?:

*kliče: »Gdje sam, što sam, kako,
po kom čudu još na svijeti?
Ja li mogoh višnji ikako,
kâ sam ništa, zrak vidjeti?
Od pravde li vječne lica
smjeh pogledat ja grešnica?*

*Vidjeh! ah ne vidjeh, bože,
ni bih jaka vidjet viku,
er kô izmjeran vid da može
neizmjernu vidjet diku?
Nu opet duša mâ vesela
govori mi da 'e vidjela.*

*Da ako vidjeh, mê gledanje
bi li u tijelu? bih li živa?
Znam i ne znam, i mê znanje
ista svjetlos opsjenjiva;
vrh naravni zrak koji je,
što mi kaže, sobom krije. (VIII, 169–186)*

Kako god, viđenje se dogodilo i Mandalijena sada može govoriti o Bogu. Pritom se oslanja na nekoliko izvora – na apofatičku teologiju (*via negativa*) i katafatičku teologiju (*via affirmativa*) te na nauk o Trojstvu i crkvena vjerovanja. Apofatička je teologija ona koja „učí da je svaki govor neprimjeren kada se govori o Bogu; pozitivne tvrdnje o Bogu samo su ograničeno istinite i potrebna im je popratna negacija koja pokazuje da se Bog ne može u potpunosti upoznati i opisati” (HJP: s.v. *teologija*). Oprečna joj je katafatička teologija koja „iznosi pozitivne izjave o Bogu” (HJP: *isto*). Apofatičke tvrdnje nižu se jedna za drugom:

*Tijem najbolje boga znamo,
kad mislimo što bog nije:
nije bog svjetlos, kû gledamo,
nije bog nebo, kê nas krije,
nije bog sunce, komu plami
sunčani su pod nogami;*

*nije bog blago, carstvo i scjena
ni stvorene dike dio
neg kom služe sva stvorena;
nije bog slavan, lijep i mio
neg pričudna i pričista
slava, milos, ljepos ista. (VIII, 247–258)*

Niječne se tvrdnje opet nešto kasnije u tekstu nižu jedna za drugom:

*'Neizrečan je i neophitni,
neprimjerni, nesmišljeni,
nepočeti, nedospitni,
netelesni, neockvrnjeni,
nepodložni, nedobiti,
nepomični, neizmjeniti. (VIII, 283–288)*

Katafatičke tvrdnje govore o Božjoj naravi:

*Svud je i vazda, i kud pođe,
s mjesta u mjesto on ne hodi
i gdje priđe, ne pridode,
otkle pođe, ne othodi;
svijeta u dijelijeh vas stanuje,
kako u svemu vas svijetu je.*

*On nevidjen sve zamijera,
vidjen slavne čini u njemu;
on bez mjere svemu 'e mjera,
on bez svrhe svrha 'e svemu,
on bez mjesta stvor umrli
nesvršenijem mjestom grli. (VIII, 313–324)*

Što se teološkog sadržaja tiče, glavna misao o Bogu je ta da Bog nije jedno biće među svim ostalim bićima, nego je On bitak sam:

*Što 'e bog pitaš? On je tko je,
er mi pri njem, rijet ću, nismo
i u nam što je i koliko je,
sve mi iz njega primili smo;
sve što jesmo pod zvjezdami,
on je veće neg mi u nami.*

*Što 'e bog pitaš? On je u sebi
duh prilijepi kijem sva gore;
blažen biti komu 'e trijebi
i neblažen bit ne more;
kî 'e sad sve što sveđ bio je,
i sveđ bit će sada što je.*

*Što 'e bog pitaš? On prije vikâ
u beskrajnoj neumrlosti
sebi 'e slava privelika
i priuzmnožnom sebi 'e dosti,
sebi plata i dostojanje,
sebi družba, blago i stanje. (VIII, 261–276)*

Govor o odnosu vremena i vječnosti (VIII, 337–360) prethodi govoru o onome što se dogodilo u vječnosti, odnosno prije stvaranja svijeta i vremena. Prije početka svijeta (VIII, 361–372), čiji

izvještaj donosi *Knjiga Postanka* (Post 1, 1–31), *bog neizmjeran neizmjernoga rodi / u sebi sebe istoga* (VIII, 378–379). Tako započinje govor o Trojstvu koji se oslanja na Atanazijevo i Nicejsko-carigradsko vjerovanje te na nauk o Božanskim osobama. Atanazijevo vjerovanje je kršćanska ispovijest vjere u četrdeset ritmičnih rečenica. Jasno izriče vjeru u Trojstvo i u dvije naravi jedne Isusove osobe (HE: s.v. *Atanazijevo vjerovanje*). Osam je sestina posvećeno govoru o Trojstvu (VIII, 379–426). Sin je *Logos (riječ od znanja privišnjega*. VIII, 381), *rođen od Oca prije svih vjekova*, On je *Bog od Boga* (Nicejsko-carigradsko vjerovanje). *Sin je samo od Oca: ne načinjen, niti stvoren, nego rođen* (Atanazijevo vjerovanje). Sin Isus Krist *istobitan je s Ocem* (Nicejsko-carigradsko vjerovanje), *no jedna je naime osoba Oca, druga Sina...* (Atanazijevo vjerovanje):

*Ovo 'e vječni sin, sve od svega,
dobro od dobra, bog od boga,
riječ od znanja privišnjega,
slika ispuna ćaćka svoga,
š njim različna, š njim jedina,
ista bitjem, sopstvom ina. (VIII, 379–384)*

Potom je opisan Duh Sveti koji je treća osoba Presvetoga Trojstva. Duh Sveti proizlazi od Oca i Sina nadisanjem i ljubavi. Duh Sveti proizlazi od Oca i Sina preko njihove iste volje i ljubavi kao jednog jedinog izvora. Duh Sveti kao treća osoba Presvetog Trojstva je vječan, neizmjeran, svemoguć, Stvoritelj i Gospodar svih stvari, isto kao Otac i Sin. Duhu Svetom posebno se pripisuje ljubav te posvećenje duša koje je djelo ljubavi (VK: p. 131–135, 137):

*Sina ljubeć s svom naravi,
ljubit sebe ćaćku 'e trijebi;
i sin istom sveđ ljubavi
sebe i ćaćka ljubi u sebi;
tijem odišu srećno u njima
vjećnu ljubav sličnu obima.*

*Ovo 'e ljubav koju slidiš,
o mē srce, duh prisveti,*

*kijem što vidiš i ne vidiš
uređeno bi na svijeti,
kî s potopom svijeh dobara
slazi u naše duše odzgara. (VIII, 385–396)*

Atanazijevo vjerovanje naglasak stavlja na tvrdnju da *treba štovati kako jedinstvo u Trojstvu tako i Trojstvo u jedinstvu*:

*Nesmiješani, nerazdioni,
gdi 'e njih jedan, svi su š njime
i djeluju sveđer oni
svemogućstvom združenime;
ne to er im je pomoć trijebi,
neg er jedna stvar su u sebi.*

*Tri su u jednom i naredan
jedan u tri sklad pozna se;
svi tri ujedno bog su jedan,
svi tri bog su naponase;
u tri sopstva bog isti je,
sopstvo s sopstvom isto nije. (VIII, 397–408)*

Tri su Osobe koje imaju istu Božja narav:

*Dvor zamjeran na tri strane,
vječna rijeka u tri traka,
dub sverodni u tri grane,
rajska svjetlos u tri zraka,
i svemu u svem svi jednaki
traci, strane, grane i zraci. (VIII, 409–414)*

Atanazijevo vjerovanje inzistira na razumijevanju Kristova božanstva i čovještva započinjući objašnjenje ovom tvrdnjom: *Ovo je prava vjera: moramo vjerovati i ispovijedati ga jer Gosopodin naš Isus Krist, Sin Božji, jest Bog i čovjek:*

*Prvi 'e život živ, drugi je
iz života život slavni,
od života svijeh treći je
oživitelj vrhnaravni;
jedan sopstvo sobom ima,
jednijem jedan, jedan dvima.*

*Ter kô u nami duša 'e jedna,
htijenje, razbor i spomena,
tač vjeruje svijes pravedna
da u bogu svijeh vremena
sred jedinstva vik pričista
tri su stvari sve stvar ista. (VIII, 415–426)*

Temu uživanja Boga zaključuje Mandalijenin iskaz ljubavi prema Bogu (VIII, 427–450), njezinom pričešću i smrću (VIII, 451–462) po kojoj se uživanje Boga nastavlja u vječnosti. Mandalijenin molitveni život – od usmene molitve preko meditacije do kontemplacije – u korelaciji je s promjenom Mandalijene osobe: grešnica koje je ispovijedala svoje grijeh postala je svetica koja jedino zna govoriti o Bogu.

5. Zaključak

Komentar Đurđevićevih suvremenika o prevelikom teološkom znanju njegove Mandalijene bili su, uz Šimićev (2007) uvid u teološke sastavnice *Uzdaha*, poticaj za tematološki pristup teološkom sadržaju *Uzdaha Mandalijene pokornice*. Samoju tematološkoj analizi pretpostavili smo poznavanje osnovnih podataka o djelu, kao i poznavanje postojeće stručne literature o *Uzdasima*. Jednako je tako bilo potrebno poznavati podatke o Mandalijeni iz crkvene predaje kako bi se prepoznala ona mjesta u *Uzdasima* koja ih sadrže. Bogat teološki sadržaj *Uzdaha* najprije je osvijetlilo imenovanje teoloških motiva i prikaz njihova mjesta u poemi koje donosi tematski plan. Ne zaboravljajući da barokna književnost nastoji utjecati na čitatelja, tematskom smo planu priložili kratak osvrt o jezičnim postupcima zahvaljujući kojima je teološki sadržaj postao pristupačniji čitatelju. Međutim sve navedeno bila je tek priprema za najvažniji dio teološke analize *Uzdaha Mandalijene pokornice*. Analiza teoloških motiva podrazumijeva da se izdvoje mjesta gdje je teološka tema kao tematski grozd prisutna u poemi, jednako kao i sva ostala mjesta gdje je prisutna slabijim intenzitetom, a potom sadržaj te teme objasni naukom katoličke teologije.

Poštujući kronologiju Mandalijenine naracije, no nastojeći prikazati međuodnos odabranih teoloških tema, izdvojili smo cjeline *pokora – grijeh – otkupljenje, stvorenje – duša – milost, muka i smrt Kristova te kreposti – gledanje i uživanje Boga – Trojstvo*. Cjeline su zahtijevale poznavanje više teoloških pojmova: obraćenje, pokora, askeza, ispovijed, grijeh, istočni grijeh, zlo, napasti, svijet, smrt, sud, pakao, raj, stvaranje, stvorenje, duša, slika Božja, čistoća, volja, vjera, nada, ljubav, milost, muka, otkupljenje, spoznatljivost Boga, gledanje Boga, molitva, meditacija, kontemplacija, mistika, Trojstvo – a također i poznavanje crkvenih vjerovanja, nauka sv. Augustina i određenih biblijskih tekstova. Nabrojeno odražava brojnost teološkog sadržaja u *Uzdasima*, a u našoj analizi treba primijetiti Đurđeviću preciznost u obradi teološke problematike i njegovu vjernost crkvenom nauku – što bitno obilježava njegove *Uzdahe*.

Uspoređujući Šimićevu studiju teološkog sadržaja s vlastitom analizom uviđamo sličnosti, ali i razlike. Obje analize prepoznale su istu dominantnu temu u pjevanjima, no ovaj je rad dao osvrt i na ostala mjesta na kojima se ista tema pojavljuje – što pokazuje da je tematski ustroj *Uzdaha* kompleksan; teološke su teme u međuodnosu pa ih je valjalo detaljnije opisati. Šimić je uputio na pojedine teološke izvore – ponajviše na sv. Augustina i trinitarnu teologiju – na tragu čega smo uspješno opisali pojedini teološki sadržaj. Šimić je Mandalijenine monologe usporedio s

predavanjem iz teologije – mi također vidimo nastojanje da se opiše cjelokupna duhovna stvarnost, no suosjećali smo s raskajanom Mandalijenom zahvaljujući uspješnoj Đurđevićевой stilskoj obradi sadržaja, što možda potvrđuje pretpostavku da barokni tekst jezičnim postupcima nastoji utjecati na čitatelja. Napokon, svrhu *Uzdaha* Šimić iščitava iz društvenih prilika – ne usuđujući se u ovom radu donijeti zaključak o izvanknjiževnoj ulozi poeme, *Uzdahe Mandalijene pokornice* također smatramo didaktičnim duhovnim štivom (s estetskom vrijednosti), bilo ono namijenjeno zajednici ili pojedincu.

Poznavanje ondašnjeg svjetonazora omogućilo je iz *Uzdaha* iščitati djelić onoga što su Đurđevići suvremenici vidjeli u djelu – veliku Mandalijeninu erudiciju. *Uzdasi Mandalijene pokornice* odražavaju opsežnost predmoderne književnosti koja je bila kadra obuhvatiti izvanknjiževnu problematiku u vrlo širokom rasponu. Teološki sadržaj *Uzdaha* u najmanju je ruku jednakog opsega kao i *Enciklopedijski teološki rječnik* iz naše literature. Uloga je čovjeka u tom teocentričnom svijetu predmoderne književnosti vrlo velika. Središnje mjestu u poemi zauzima Mandalijena – čovjek, žena, grešnica – no ondašnja antropologija čovjeka želi interpretira kao *novog čovjeka* obnovljene praiskonske nevinosti. Stoga Mandalijena ovaj svijet ne napušta kao grešnica nego kao svetica. Barokni svjetonazor zanima se za ljudsku osobu nudeći objašnjenja i predlažući pojedina rješenja – zbog čega se i predmoderni tekstovi smiju pridružiti suvremenim filozofskim i filološkim raspravama jednako kao i moderni i postmodernim tekstovi.

6. Izvori

Đurđević, Ignjat. 1918. *Uzdasi Mandalijene pokornice*. Stari pisci hrvatski. Knj. 24. Prir. Milan Rešetar. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

7. Literatura

ETRj = *Enciklopedijski teološki rječnik*. 2009. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

KKC = *Katekizam katoličke Crkve*. 2004. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija.

VK = Veliki katekizam. U: *Veliki katekizam proglašen od Pija X*. 1992. Split: Verbum.

Clément, Michèle. 1996. *Une Poétique de crise: Poètes baroques et mystiques (1570-1660)*. Paris: Honoré Champion.

Kravar, Zoran. 1975. Metaforika Đorđićevih „Uzdaha Mandalijene pokornice“. U: *Studije o hrvatskom književnom baroku*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 105–171.

Lachmann, Renate. 2007. Motiv prolaznosti i njegovo oblikovanje u Đorđićevim *Uzdasima Mandalijene Pokornice*. U: *Metamorfoza činjenica i tajno znanje. O ludama, mostovima i drugim fenomenima*. Zagreb – Sarajevo: Naklada Zoro, 73–89.

Marulić, Marko. 2010. *Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Matanović, Julijana. 1992. Morfološka analiza Đorđićevih „Uzdaha Mandalijene pokornice“. U: *Barok iz suvremenosti gledat. (Primarna i sekundarna generička obilježja u Đorđićevim „Uzdasima Mandalijene pokornice“)*. Osijek: Revija, Izdavački centar Otvorenog sveučilišta, 11–96.

Pavličić, Pavao. 2003. Barokni pakao. U: *Barokni pakao. Rasprave iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić, 57–74.

Šimić, Krešimir. 2007. *Uzdasi Mandalijene pokornice Ignjata Đurđevića kao apologijska religiozna poema*. U: *Književni svjetovi. Književnohermeneutičke studije iz hrvatske književnosti*. Osijek: Matica hrvatska, 121–146.

Zelić, Ivan. 2017. *Vodič kroz filozofiju*. 3. prošireno izdanje. Split: Verbum.

Internetski izvori:

Biblija. Kršćanska sadašnjost. <https://biblija.ks.hr/> [pregled 12. 12. 2022].

HE = *Hrvatska enciklopedija*. <https://www.enciklopedija.hr/> [pregled 12. 12. 2022].

HJP = *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.znanje.hr/> [pregled 12. 12. 2022].

Koukl, Greg. 2012. *Augustine on Evil*. Stand to Reason, 20. 12. 2012,
<https://www.str.org/w/augustine-on-evil-1> / [pregled 12. 12. 2022].

7. Sažetak i ključne riječi

U ovom diplomskom radu donosimo podatke o Mariji Magdaleni te podatke o *Uzdasima Mandalijene pokornice* (1728) Ignjata Đurđevića prije nego što se posve usredotočimo na preciznu analizu teoloških tema i motiva. Naša analiza sadrži detaljan popis tema iz cijele poeme, kao i kratku napomenu o njihovom jezičnom oblikovanju. Međutim naše je glavno nastojanje okupiti sve motive jedne teološke teme te pronaći njezino tumačenje u službenom crkvenom nauku. Analiza dvadesetak teoloških tema pokazuje kako *Uzdasi* obiluju vjerskim sadržajem vrlo vjernim katoličkom učenju; teme su pažljivo raspoređene kako bi povezale teološki sadržaj s duhovnim životom grešnice na putu svetosti. Zaključujemo zajedno s Đurđevićevim suvremenicima, koji su njegovoj Mariji Magdaleni zamjerali preveliku erudiciju, te s K. Šimićem, čija nas je studija potaknula na ovu analizu, da je posebnost *Uzdaha Mandalijene pokornice* njezin religiozan sadržaj. Današnjeg pak čitatelja pozivamo da otkrije povlašteno mjesto čovjeka u teocentričnom svijetu ovoga baroknog djela.

Ključne riječi: *Uzdasi Mandalijene pokornice*, Ignjat Đurđević, hrvatska barokna književnost, tematološka analiza, teologija, Marija Magdalena

Résumé de mémoire

Ce mémoire offre le renseignement de Marie-Madelaine et d'*Uzdasi Mandalijene pokornice* (1728) d'Ignjat Đurđević avant de plonger dans une analyse très précise des thèmes et motifs théologiques. Notre analyse contient une liste détaillée des thèmes de l'œuvre entière et une courte note sur la forme linguistique de ces thèmes-là. Cependant, c'est au cœur de notre analyse de rassembler tous les motifs d'un thème théologique afin de trouver l'explication de celui-ci dans l'enseignement officiel de l'Eglise. L'analyse d'une vingtaine de thèmes théologiques montre que l'œuvre abonde dans le contenu religieux très fidèle à l'enseignement catholique. Les thèmes sont arrangés avec soin afin d'associer les sujets théologiques avec la vie spirituelle d'une pécheresse devenue sainte. On conclut comme les contemporains de Đurđević, qui ont reproché à sa Marie-Madelaine d'être trop érudite, et K. Šimić dont l'article nous a inspiré de faire notre analyse, que le contenu religieux est la spécificité d'*Uzdasi Mandalijene pokornice*. On invite le lecteur contemporain à découvrir une place privilégiée de l'homme dans le monde théocentrique de cette œuvre baroque.

Mots-clés: *Uzdasi Mandalijene pokornice*, Ignjat Đurđević, baroque en Croatie, thèmes et motifs, théologie, Marie-Madeleine